№ 104 — ՏԱՍՆԵՒԵՐԵՒՔԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ — № 104

1894 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 9 (21) ՈՒՐԲԱԹ

Հրատարակվում է չորեքշաբթի, ուրբաթ և կիւրակի օրերը։
Տարեկան գինն է 10 ռուբլի, կէս տարուանը 6 ռուբլի. 3 ամսուանը 3 ռ. և մի ամսուանը 1 ռ.
Հատավաճառ համարը 7 կոպէկ։
Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է խմբագրատանը և կենտրոնական գրավաճառանոցում։
Հասցէն՝ Тифлисъ, Редакція „Ардзаганкъ". կամ Tiflis, Rédaction „Ardzagang."

ԱՐՁԱԳԱՆՔ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

Խմբագրութիւնը բաց է ամեն օր 10—1 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ ԵՒ ՊԱՆՍԻՈՆ
ՕՐ. Վ. ՏԷՐ-ՅՈՎՍԷՓԵԱՆԻ
(Սօլօլակ, Սաղոմեա, Սերգիեւսկի փողոցի հանդէպ, տուն Տէր-Մելիքսէթեանի, № 46).
Կովկասի ուսումնարանական շրջանի պ. հոգաբարձուի թոյլտուութեամբ սոյն ուսումնարանի 3-րդ դասարանին կից [illegible]
Պայմանների մասին կարելի է տեղեկանալ ուսումնարանում։
(6 — 3)

ՀՈՒՄԲԵՐՏ ԿՈՒԿԻ
ԱՆԳԼՕ-ԱՄԵՐԻԿԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՒՈՐ ՑԻՐԿԸ
որ նոր հաստատուած է Միքայէլեան և Նոր... փողոցների անկիւնում, ...
... 16 ամենալաւ բաժիններից բաղկացած։ Կը մասնակցեն բոլոր արտիստները և արտիստուհիները։ Ձիարշաւելու է պ. Կլաուդէն։ Մանրամասնութիւնները աֆիշներում։ Սկիզբն երեկոյեան ժամը 8½ ժամին։ Տեղերի գները ամենքին մատչելի են։
Դիրեկտոր ՀՈՒՄԲԵՐՏ ԿՈՒԿ
(3—3) Գլխաւոր կառավարիչ՝ ՎԱԼԴԵՄԱՐ ՍԱԼԱՄՈՆՍԿԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ընկերակցական զգացմունքների պակասութիւն։
ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. — Կայսերական շնորհումներ։ Ախալցխայի քաղաքային ընտրութիւնների բեկանումը։ Թիֆլիզ քաղաքի նոր բացուելիք դպրոցներ։ Կերոսինի գրաւականով վարկ։ Բուխարայի էմիրի ժամանելը Թիֆլիզ։ Արժանաւոր ուսուցչական խումբ։ Ներս. դպրոցի նոր տեսչի ընտրութիւնը։ Խօլերան Տաճկա-Հայաստանում։ Բարոյական աւելումն։ Ս. Գայիանեան օր. դպրոց մտնել ցանկացող աշակերտուհեաց թիւը։ Դասաւանդութեան սկիզբը Ներս. դպրոցում։ Կարինից նամակը։ Դուխաբորների ցոյցը։
ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ
ՏՃԱԿԱ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ.—Նամակ Կարնից։
ԿԱՆԱՑԻՐԱԿԱՆ. — Թէ ինչպէս են անգղիացիք իրենց դրամը ծախսում։
ՖԵԼԻԵՏՕՆ.—Կուսակցութիւն և անհատականութիւն։
ԸՆԴԴԻՄԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ. — Նամակ Խմբագրութեան։
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ
ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԸՆԿԵՐԱԿՑԱԿԱՆ ԶԳԱՑՄՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱԿԱՍՈՒԹԻՒՆ

Հասարակական կեանքի երջանկութեան հիմքը ընկերակցական զգացմունքն է։ Նիւթապէս և բարոյապէս կը քայքայուի ամեն մի հասարակութիւն, որի մէջ չկայ այդ զգացմունքը և սկզբունքը։ Այդ զգացման տարրական արտայայտութիւնն սկսվում է ամենափոքր ընտանիքից, տարածվում է դրացիների մէջ, համայնքի մէջ և վերջապէս ստանում է հասարակական կերպարանք։

Անուրանալի, ապացուցուած ճշմարտութիւն է որ քայքայվում է ընտանիքը, եթէ նրա անդամները չեն մտածում ընտանիքի ընդհանուր շահի համար, այլ իւրաքանչիւրը մտածում է իր անձի համար, ոչ մի համայնք չէ կարող շարունակել իր նիւթական և բարոյական խաղաղ կեանքը, եթէ նրա անդամները միմեանց չեն հասկանում, միմեանց հարստահարում են, կը քայքայուի նոյնպէս այդպիսի համայնքներից կազմուած հասարակութիւնը, ազգը։

Մի տխուր, սրտաճմլիկ տպաւորութիւն տիրում է մեզ, երբ նայում ենք մեր ներքին հասարակական կեանքի կազմակերպութեան վրայ։ Այդ կազմակերպութիւնից սկսում է հետզհետէ պակասել այն սոսինձը, այն ցեմենտը, որ միակ գրաւականն է հասարակական կեանքի տոկունութեան և կանոնաւոր ու յարատեւ զարգացման։

Այդ միացնող, ամբողջացնող ցեմենտի պակասութեան հետևանքն այն է որ մեր հասարակական հիմնարկութիւններից իւրաքանչիւրը հեռացած, լճացած է միւսներից, թեքուած կողքի վրայ, անգղիական հիւանդութիւնից տանջուող օրգանիզմի նման նրա կազմուածքի մասերը ծռմռկուած են և նրա շղկապները կորցնում են իրենց միացնող—կապող յատկութիւնը, այնպէս որ նրանք կարող են ենթարկուել վարպետի ուշադրութեան, որ առաջ բարակ երկաթի թելերով կը կապի նրանց և ապա շղթայով... յնու ամենայնիւ օրգանիզմը կը քայքայուի։ Նայեցէք մեր հասարակական կեանքի ամենազօրեղ գործօնին—մամուլին։ Հարկաւո՞ր է ցոյց տալ արդեօք թէ ինչ սոսկալի պառակտումն է տիրում նրա մէջ. հարկաւո՞ր է ցոյց տալ թէ նա իր իդէալական դրութիւնից իջել է մինչև խանութպանութեան սկզբունքը և մրցման սկզբունքը դարձրել է քարվանսարաներում ընդունուած առևտրական դաժան «մեզ մօտ համեցէք» ը։

Նայեցէք և տարրական երևոյթներին, կը գտնէք արդեօք մեր կեանքի մէջ այն ընկերակցական սկզբունքը, որ դեռ մի քանի տարի առաջ դրդում էր օտարի անտեղի նախանձը։ Հազուագիւտ են դառել երկու եղբայրներ, որոնք կարողանան մի կամ երկու տարի միասին մի խանութ անգամ կառավարել. և մի հայ, որ իր եղբօր հետ միասին կառավարում է մի խանութ՝ գիշեր ցերեկ միայն մտածում է նրա մասին, որ կարողանայ այդ նոյն խանութի կողքին բանալ իրենը—սեպհականը, առանձինը։ Այդ նոյն երևոյթն արտայայտվում է մեր կեանքի մէջ ամեն մի քայլափոխում, ամեն մի շրջանում և հաստատութեան մէջ։ Կարծէք բաւական չէ պառակտումն, կարծէք բաւական չէ կապերի քայքայումն, այլ աւելի տխուր երևոյթն այն է որ ամեն մի հաստատութիւն աւելի զարգացնում է այդ քայքայման գործը ենթարկուելով ներքին տարրալուծութեան։ Երկու համանման հաստատութիւններ, որոնք չեն կարողանում միմեանց մէջ մի բարոյական կապ պահել, առանձին առանձին ևս չեն կարողանում պահպանել իրենց ներքին ամբողջութիւնը։ Մի վարչութեան մէջ տասն հոգաբարձուներ չեն հաշտվում, մի դպրոցի մէջ երկու ուսուցիչներ չեն հաշտվում, մի բեմի վրայ երկու դերասաններ չեն համաձայնում, և որքան մարդիկ այնքան կարծիք, կամ ճիշտն ասած՝ որքան ստամոքսներ, այնքան տարբեր պահանջներ։

«Արձագանքի» մէջ այս երրորդ համարն է, որի մէջ տպագրվում են մի հայ գրագէտի, մի հայ թատրոնական հանդիսի խմբագրի և վերջապէս մի հայ ջերմ թատերասէրի նամակները. դրանք բոլորն էլ միաձայն, նոյն զգացմունքներով, նոյն յուսահատութեամբ պատկերացնում են հասարակութեան առաջ թէ որքա՜ն զուրկ են հայ դերասանական խմբի անդամներից ոմանք հասարակական ընկերակցական զգացմունքներից։

Թատրոնի գոյութիւնը, որ մինչև այժմ հաւական էր համարվում, այժմ վտանգվում է և ինչո՞ւ—բենեֆիսների համար։

Մարդիկ ընկերութիւն են կազմում, խնդրում են հասարակութեան օգնութիւնը, մուննաթներ են գնում հասարակութեան անտարբերութեան վրայ։ Հասարակութեան միջից կողմնակի՝ գործի գաղափարը սիրող մարդիկ հասնում են գանգատուողներին օգնութեան, կազմում են կանոնադրութիւն ընկերութեան համար և ահա այդ ընկերութեան մի կամ երկու անդամը ցանկանում են այդ հասարակական բարիքի ամենամեծ բաժինը վայելել 'ի հաշիւ ընկերութեան միւս անդամների։ Պէտք է ծայրայեղ բթացած համարել հասարակութիւնը և 'մամուլը' կարծելու համար, թէ այդպիսի անձնական խլրտումներն աննկատելի կը մնան և պէտք է ամենափոքր յարգանք չունենալ դէպի ընկերը, դէպի գործակիցը՝ նրա շահերն այդպէս արհամարհելու համար։

Ի՞նչ է այս բոլորի հետևանքը, ի հարկէ թատերասէրը հայ թատրոն չեղած ժամանակ չի զրկուի էսթէտիքական զուարճութիւնից (որ ոչ ոք էլ չի փնտռում հայոց այժմեան բեմի վրայ), նա կը գտնի այդ զուարճութիւնն այլ տեղ, բայց ցաւն այն է որ այդ «ուրիշ տեղ» զուարճութիւն և հանգստութիւն և այլ բարոյական բաւականութիւն գտնելը մեզանում ընդհանրանում է ու տարածվում և մեր կեանքի այլ կարևոր կողմերի վրայ։ Այդ բաւական չէ. այդ տեսակ խլրտումները զզուեցնում և հեռացնում են հասարակական գործերից այն անձինքներին, որոնք մեր ընդհանուր անտարբերութեամբ վարակուած կեանքի մէջ մի երջանիկ բացառութիւն են կազմում և հետաքրքրվում են այս կամ այն հասարակական գործով, նուիրում են իրենց ազատ ժամանակը այդ գործերին։ Սա արդէն քայքայման վերջին երևոյթներն են, երբ մի համայնքի կամ հաստատութեան ներքին փտութիւնն սկսում է ազդել և արտաքին աւելի ուժեղ և դիմացկուն տարրերի վրայ, սա ընկերակցական սկզբունքի առկայծելու նշանն է և դրա առաջը ժամանակին պէտք է առնել՝ թէ մամուլը իր անխնայ մերկացումներով և թէ այն բոլոր անձինք, որոնք գտնվում են ու և է հասարակական հիմնարկութեան մէջ և զգում են որ հիմնարկութիւնը կարող է յարատևել միայն ընկերական գործակցութեամբ, ուր ընդհանուրի շահը գերադասվում է մասնաւորի շահից։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Թագաւոր Կայսրը օգոստոսի 30 ին բարեհաճել է շնորհել.

Ս. Աննա շքանշանի երկրորդ աստիճանը Կովկասի բժշկական վարչութեան աստիճանաւոր բժ. Վահրամեանցին։

Ս. Ստանիսլաւ շքանշանի երկրորդ աստիճանը Գանձակի նահանգական ատենի խորհրդական Նիկողայոս Կոզչայեանին։

Ս. Աննա շքանշանի երրորդ աստիճանը Արդուինի ոստիկանական պրիստավի օգնական Ներսէս Տէր-Անտօնեանցին, Կովկասի ինտենդանտական վարչութեան առանձին յանձնարարութեանց աստիճանաւոր Միքայէլ Սաղաթէլեանին և Մինգրելեան զօրագնդի բժիշկ Փուղինեանցին։

Ս. Ստանիսլաւ շքանշանի երրորդ աստիճանը Ախալցխայի փոստ-հեռագրական գրասենեակի կառավարիչ Սայեանեանցին։

***

Ամսոյս 3-ին կայացաւ Թիֆլիզի նահանգական քաղաքային գործոց ատենի նիստը նախագահութեամբ նահանգապետ իշխան Շերվաշիձէի։ Այդ նիստում ջնջուեցաւ Ախալցխայի քաղաքային իրաւասուների ընտրութիւնը, որովհետև Ախալցխայի պ. քաղաքագլուխը թոյլ էր տուել մասնակցելու ընտրութեանց տեղական հրէաներին, այն ինչ քաղաքային ինքնավարութեան նոր կանոնադրութեան զօրութեամբ և ներքին գործոց պ. նախարարի բացատրութեամբ Անդրկովկասում բնակուող տեղացի հրէաները ոչինչ առաւելութիւն չեն վայելում Ռուսաստանում բնակուող հրէաների հետ համեմատելով և նոցա նման զրկուած են ինքնավարութեան հաստատութեանց մէջ ընտրողական և ընտրուելու իրաւունքները վայելելուց։

***

Մեր ընթերցողներին յայտնի է, որ Թիֆլիզի քաղաքային խորհուր-

ՖԵԼԻԵՏՕՆ

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Կուսակցութիւնը կալուաս կատրելու մեքենայի է նմանում, բոլոր ուղեղները խառնում, մի ընդհանուր զանգուած է շինում։

(Շարունակութեան և վերջ *)

Եւրոպայում ներկայումս գոյութիւն ունին բազմաթիւ և մազմատեսակ կուսակցութիւններ։ Շատ դէպքերում կուսակցութիւնն առաջ է գալիս անհատական գիտակցութեան շնորհիւ։ Տարբեր ճանապարհներով որոշ զարգացման հասած մարդիկ, զանազան կրօնական, հասարակական և քաղաքական խնդիրների նկատմամբ նոյն համոզումներն ու հայեացքներն ունենալով, նոյն նպատակներին ձգտելով, ընդհանուր շահերի պաշտպանութեան համար, միմեանց վրայ են ժողովւում և միացած, ընդհանուր ոյժերով գործում, և այս հանգամանքը, անշուշտ, ամենամեծ գրաւականն է նոցա գաղափարների իրագործման։ Այստեղ, ինչ ասել կուզէ, խօսք անգամ չի կարող լինել անհատի խեղաթիւրման, անձնաւորութեան ոչնչանալու մասին, քանի որ զարգացման որոշ աստիճանի հասած մարդիկ գիտակցօրէն միանում են յանուն այս կամ այն գաղափարի։ Այստեղ չկան անհատականութիւնը ճնշող երկու գլխաւոր պայմանները—հեղինակութիւն և աւանդականութիւն, և այդպիսի կուսակցութեան անդամը այսօր միացած է, վաղը կարող է դուրս գալ և մի ուրիշ կուսակցութեան հետ միանալ, քանի որ օրգանական կապերով կապուած, ձուլուած չէ կուսակցութեան հետ։ Ժամանակի ընթացքում այդպիսի կուսակցութիւնների մէջ ևս առաջ են գալիս զօրեղ անձնաւորութիւններ, որոնք յետնորդների աչքում հեղինակութիւն են ճանաչւում, կամ թէ կուսակցութիւնը կայուն, պաշտօնական ձև է ստանում, աշխատում է սերնդէ սերունդ յամառութեամբ պահպանել նոյն գաղափարները, նոյն շահերը, յանուն որոնց սկզբումը միացում էր առաջ եկել, չնայելով որ ժամանակների և հանգամանքների փոխուելով նոցա գաղափարները հնանում են և աւելորդ դառնում. Կուսակցութեան պահպանութեան համար աշխատում են կուսակցական ուղղութիւն տալ մանուկ սերնդին, դաստիարակել իրանց սկզբունքներով, ի նկատի չառնելով յառաջադիմող կեանքի պահանջները։ Դաստիարակութեան ազատութիւնը սահմանափակւում է, անհատը այլ ևս բազմակողմանի կրթութիւն չի ստանում, դառնում է միակողմանի, կուսակցական, ճիշտ այնպէս, ինչպէս եզուիտների կրթուող սերունդն էր։ Այդ օրուանից աշխ նոյն իսկ ամենալիտակցական հիմքերի վրայ կառուցուած կուսակցութիւնը, որի նպատակն էր զուցէ անհատի ազատութիւնը և բազմակողմանի զարգացումը, ճնշում, խեղաթիւրում է իր ամբողջութիւնը կազմող անդամներին։ Բայց չէ՞ որ դրանումն է կուսակցութեան զօրութիւնը, չէ՞ որ առանց այդ պայմանի կուսակցութիւնը կը լուծուէր, կը քայքայուէր, չէ՞ որ կուսակցութիւնը մի ոյժ կազմելու համար պէտք է նման լինի զինուորական բանակի, որի մէջ զինուորները կամքից ու գիտակցութիւնից զուրկ գործիքներ, թուարանական միութիւններ պէտք է լինին, այսպէս բանակը կը ցրուի։ Միան գամայն ճիշտ է. սակայն պէտք է նկատել, որ այն օրից, երբ կուսակցութիւնը դառնում է ոչխարների հօտ, թուաբանական միատեսակ միութիւնների գումար, այն օրից նրա զօրութիւնը դառնում է երկսայրի սուր և բոլոր անդամները դառնում են մի քանի ճարպիկ մարդկանց ձեռքում խաղալիք։ Այդպէս էին փարիսեցիները, այդպէս էին եզուիտները, այդպէս են այժմեան գոյութիւն ունեցող կուսակցութիւններից շատերը։ Այդպիսի կուսակցութեան անդամները, ինչպէս օրինակներով տեսանք, շատ անգամ ստոր նպատակների ծառայելով, բարեմտութեամբ համոզուած են լինում, թէ ամենասուրբ նպատակների են ծառայում։

Մեր կեանքում այսօր գոյութիւն ունին կուսակցութիւններ, որոնք պատերազմական բանակների նման կանգնած են միմեանց հանդէպ, «զինեալք և սպառազինեալք». սա մի իրողութիւն է, որ ոչ ոք չի կարող ուրանալ։ Թողած մեր մի տաւոր և նուիթային լուսաւորութեան կենդրոնները, որոնք իբրև հայ աշխարհի ընդունարաններ, առաջին անգամ հիւրընկալում են լուսաւորեալ աշխարհի ամեն մի նորութիւն և ուղարկում գաւառները՝ Աստարխանից ու Նախիջևանից մինչև Իգդիր և Ագուլիս, Սև ծովից մինչև Կասպից ծովը, Կովկասի բոլոր քաղաքներում «մշակական», «նորդարական» և ուրիշ ականներ են լսւում։ Ամեն տեղ կուսակցական պայքար է մղւում, պրօպագանդա է կատարւում, կուսակցական ընտրութիւններ, կուսակցական ժողովներ, կուսակցական հանդէսներ, կուսակցական խնջոյքներ, ամեն ինչ կուսակցական է։ Կուսակցութիւնը մուտք է գործել ընտանեկան հարկի տակ, դպրոցներում, վանական միաբանութիւնների մէջ։ Մի կուսակցութեան պատկանողը միւս կուսակցութեան պատկանողին բարև չի տալիս, նրա հետ չի խօսում, նրա մէջ ոչ մի մարդկային արժանաւորութիւն չի տեսնում, հետը ոչ մի յարաբերութիւն չի պահպանում. Այլ ևս գոյութիւն չունին Կիրակոսեաններ, Թորոսեաններ, Մարտիրոսեաններ, այլ կան մշակականներ, նորդարականներ, և այլ ականներ. այլ ևս գոյութիւն չունին լաւ կամ վատ ուսուցիչներ, մանկավարժներ, գրագէտներ, քահանաներ, եպիսկոպոսներ, այլ կան մշակական ուսուցիչներ, նոր դարական քահանաներ, յառաջադիմական եպիսկոպոսներ, պահպանողական մանկավարժներ, և փոխադարձ կռուի մէջ մի ականը միւս ականին աշխատում է անձնապէս վնասել, զրկել, քաղցած թողնել, և այս տխուր իրողութեան քաջամարտիկ հերոսները դեռ ևս խօսում են կուլտուրայի մասին, պահանջում են «յարգանք դէպի անձնաւորութիւնը»։

Իբրև եւրոպական բոյսեր, տնկած ասիական հողի վրայ, մեր կուսակցութիւններն աւելի ասիական - կրօնական կուսակցութիւնների բնաւորութիւնն են կրում։ Դուրս են եկել անձնաւորութիւններ, քարոզել են իրանց գաղափարները, համակրողներ են վաստակել, ազդեցութիւն են ձեռք բերել դեռ ևս տարրական կրթութիւն չստացած մեծամասնութեան վրայ, դարձել են հեղինակութիւն, որոնց քարոզած գաղափարները, որքան էլ հնացած ու ժամանակին անցկացրած, այսօր գործ է դրւում իբրև զօրաւոր միջոցներ կուսակցութեան գոյութիւնը պահպանելու համար։ Իրանց, կուսակցականների համար դեռ ևս պարզ չէ, թէ ինչի՞ն են ձգտում, յանուն ի՞նչ գաղափարների միմեանց դէմ կատաղի կռիւ են մղում, ո՞րն է այս կամ այն կուսակցութեան նպատակը և ինչո՞վ է տարբերւում միւսից. բոլորն էլ ձգտում են դէպի առաջ, բոլորն էլ աշխատում են մեր կեանքը իբրև թէ մաքրել վնասակար տարրերից, բոլորն էլ ցանկանում են ժամանակի պահանջներին համապատասխան բարեփոխութիւններ, միևնոյն ժամանակ բոլորն էլ իրանց ներկայացնում են ազգի նուիրական շահերի նախանձախնդիր, բայց ո՛չ մէկը պարզ, որոշ և միմեանցից էութեամբ տարբեր նպատակներ չի արտայայտում, և սակայն այդ անորոշ, մութ նպատակները մարդկանց դարձրել են մտաւոր ստրուկներ։ Մենք ո՛չ թէ յառաջդիմական ենք, որովհետև միաբան ենք մտածում, միևնոյն կերպով ենք զգում, այլ միաբան ենք մտածում, միևնոյն կերպով ենք զգում, որովհետև յառաջդիմական ենք, պարտական ենք միակերպ մտածելու, նոյն ձգտումներն արտայայտելու, նոյն համակրութիւններն ու հակակրութիւններն ունենալու, որովհետև կուսակիցներ ենք, որովհետև մեր կուսակցութեան ղեկավարներն այդպէս են հրամայում յանուն այս ինչ կամ այն ինչ հեղինակութեան, և աւանդաբար, տարիներով նոյն ենք լսում, նոյն ենք կարդում մեր մտածողութեանը և զգացումներին ուղղութիւն տուող թերթերում, և չենք կարող ուրիշ կերպ մտածել, որովհետև կորցրել ենք՝ մեզ կաշկանդող անուններին և բանաձևերին քննադատաբար վերաբերուելու ընդունակութիւնը, կորցրել ենք մեր անհատականութիւնը։

Մենք կատաղի կռիւ ենք մղում մեր հակառակորդ կուսակցութեան դէմ, չընայելով որ համբերութիւն չունինք նրան լսելու, հասկանալու, և հէնց նրա համար ենք կատաղի կռիւ մղում, որ չենք հասկանում. մենք ներշնչուած ենք միմիայն որոշ տեսակ մտքեր ու խօսքեր հասկանալու, որովհետև մեր ջղերի մեծ մասն ընդունակ չեն այլ ևս նոր նոր տպաւորութիւններ ընդունելու։ Որտեղ է անհատական անկախութիւնը. ո՞ւր է արդեօք յարգանք դէպի անձնաւորութիւնը։

Մեր ծխական դպրոցների հինգ տարուայ ընթացքն ամբողջութեամբ աւարտած օրիորդները, որոնց համար Դարվինն ու Շոպէնհաուէրը ամառային թեթև ընթերցանութեան նիւթեր են, անշուշտ իրաւունք ունին ժողովներ կազմելու և մեր հասարակական եկեղեցա-

*) Տես «Արձագանք» № 103.

դը (դումա) վճռեց նոր երեք քաղաքային դպրոց բաց անել՝ մէկը ռուս երեխայոց համար, միւսը՝ հայոց և երրորդը — վրացոց համար, որոնց մէջ դասաւանդութիւնը պիտի կատարուէր մայրենի լեզուով, ինչպէս այդ իրաւունքն արդէն տուած է 1880 թուականին Թիֆլիզ քաղաքին կարգադրութեամբ նախկին Կովկասու փոխարքայ Մեծ Իշխանից։ Այժմ քաղաքային վարչութիւնն ըստացաւ Թիֆլիզի նահանգի ժողովրդական դպրոցների վերատեսուչ պ. Դարսկուց թոյլտուութիւն բանալու յիշեալ երեք դպրոցները այն պայմանով միայն որ այդ դպրոցների ամեն մէկում անխտիր ընդունուին ամեն ազգութեան և լեզուի մանուկներ։ Թիֆլիզի պ. քաղաքագլուխը ժողովրդական դպրոցների վերատեսչի առաջարկութիւնը յանձնեց քաղաքային դպրոցական մասնաժողովի քննութեան։ Մասնաժողովը իւր ամսոյս 7-ի նիստում որոշեց խնդրել պ. քաղաքագլխին բացատրել պ. վերատեսչին, որ քաղաքային խորհրդարանը որոշել է բանալ «մասնաւոր դպրոցները նոյն տեսակի, ինչ տեսակի քաղաքն արդէն ունի, իսկ որովհետև գործող կանոնների զօրութեամբ «մասնաւոր» դպրոցներում տէրերն են որոշում ներքին կազմակերպութեան և դասընթացների եղանակը՝ հսկողութեամբ պետական դպրոցական վարչութեան, ուրեմն քաղաքային նոր դպրոցների կազմակերպութիւնը նոյնը պիտի լինի, ինչպէս է այժմեան 7 դպրոցներում։

***

«Արձագանքի» անցեալ համարներում հաղորդել էինք որ պետական բանկը վճռել է Բագուի գործատէրերին կերոսինի գրաւականով վարկ բանալ։ Այժմ «Տորգ. Պրոմ. Գազ.» հաղորդում է որ ելևմտից նախարարութեան մէջ առանձին յանձնաժողովում այդ խնդիրը հետևեալ կերպով է մշակուել.— Պետական բանկի Բաթումի բաժանմունքը նաւթ արտահանող առևտրական տներին մասնաւոր ընթացիկ հաշուով վարկ է բանում $4^1/_2$%-ով, որպէս զի Բագուից և Բաթումից կերոսին ուղարկողներն այդ փողով վճարեն Կովկասեան երկաթուղուն հասնելիք կերոսինի ճանապարհածախքը։ Իբրև ապահովութիւն բացուած վարկի ամեն մի առևտրական տուն յանձնում է բանկի բաժանմունքին իր կերոսինի պահեստները, որոնք միևնոյն ժամանակ գտնվում են պահեստի տիրոջ պատասխանատուութեան և նրա կարգադրութեան ներքոյ։ Բացուած վարկը պիտի հաւասարուի պահեստներում եղած կերոսինի արժէքի 60%-ի։ Պահեստների մէջ եղած բոլոր կերոսինը պիտի ապահովուած լինի պահեստի տիրոջ հաշուով։

***

Չորեքշաբթի, ամսոյս 7 ին, ռազմավիրական ճանապարհով Թիֆլիզ ժամանեց Բուխարայի Էմիր Միր Սաիդ-Միր-Աբդուլ-Ալլահ-Ահադ-խանը իր բոլոր շքախմբով։ Նորին Վսեմափայլութեան հանդիպեցին քաղաքի սահմանում Թիֆլիզի ոստիկանապետ պ. Մաստիցկին, իսկ սահմանից դուրս գաւառապետ իշխան Ջանդիերին։ Նորին Վսեմափայլութիւնն ուղեկցութեամբ կառավարչապետի հեծեալ կօզակների հասաւ նահանգապետի տունը, ուր նրան ընդառաջեցին Թիֆլիզի նահանգապետ իշխան Շէրվաշիձէն և կոմենդանտ գեներալ Բէյտէր։ Նորին Վսեմափայլութիւն Բուխարայի Էմիրը Թիֆլիզում կը մնայ մի շաբաթ և ապա Բագուի վրայով կը մեկնի Բուխարա։

***

Մեծ. պ. Կարապետ Կոստանեանը՝ ստանձնելով մեր բարձրագոյն դպրոցական հաստատութեան տեսչի պաշտօնը իր առաջին սեպուհ պարտաւորութիւնն է համարել մի արժանաւոր ուսուցչական խումբ հրաւիրել, որ կարողանայ գործակից հանդիսանալ իրեն՝ երջանկայիշատակ Հիմնադրի ճեմարանին տուած նպատակներն իրագործելու։ Ի բոլոր սրտէ ողջունում ենք պ. Կոստանեանի ունեցած յաջողութիւնը այս կողմից։ Ամենքի համար անշուշտ վերին աստիճանի մխիթարական պէտք է լինի, որ Գէորգեան ճեմարանում կենդրոնացած են ներկայումս մեր ամենաընտիր մանկավարժական ուժերը։ Աստուածաբանութիւնն աւանդում է շնորհունակ Կարապետ սարկաւագը, որ հիմնաւոր մասնագիտական պատրաստութիւն է ստացել Գերմանիայում և որի գեղեցիկ հետազօտութիւնը՝ Պաւլիկեանների աղանդի մասին այնպիսի ուշադրութեան է արժանացել գիտնական աշխարհի կողմից։ Մանկավարժութեան և հոգեբանութեան դասերը յանձնուած են պ. Տէր-Միրաքեանին, որ դարձեալ Գերմանիայումն է ձեռք բերել իր հմտութիւնը և մի քանի տարի շարունակ Զմիւռնիայի դպրոցի տեսչի պաշտօն է վարել։ Հայոց գրականութիւնը և գերմաներէն լեզուն աւանդում է պ. Նիկողայոս Քարամեանը, որ իբրև գիտութեան տէր մարդ և քաջ հայագէտ յանձնարարականների կարօտ չէ և որին Ներսիսեան դպրոցի բոլոր տեսուչները ամենաընտիր ուսուցիչն են համարած։ Ռուսաց լեզուի և ընդհանուր գրականութեան դասերը պ. Կոստանեանը յանձնել է պ. Յովհաննէս Յովհաննիսեանին, որ թէ քաջ ռուսագէտ է և թէ ինքը մասն ունի իր բանաստեղծական ձիրքերով ընդհանուր գրականութեան մէջ։ Երիտասարդ Մինաս Բերբերեանը, պ. Վեսելովսկու համակրելի աշխատակիցը, ստանձնել է ռուսաց գրականութեան և ընդհանուր պատմութեան դասերը։ Երևանի հոգևոր դպրոցի ամենաընտիր ուսուցիչ պ. Ալէք Յարութիւնեանը հրաւիրուած է իբրև հայոց լեզուի ուսուցիչ։ Մաթեմաթիքական գիտութիւններն աւանդում է պ. Պետրոս Տիգրանեանը։

Ահա այժմ այսքանն են մեր ունեցած տեղեկութիւնները. հարկ կայ աւելացնել, որ բոլոր վերոյիշեալ անձինքը ստացել են իրենց բարձրագոյն կրթութիւնը Ռուսաստանի և Եւրոպայի համալսարաններում։

***

Ներսիսեան հոգևոր դպրանոցի հոգաբարձութիւնը իր սեպտեմբերի 7 ի նիստին անկարող գտնուեցաւ համաձայնութիւն կայացնել տեսչի ընտրութեան վերաբերութեամբ։

***

ԷՐԶՐՈՒՄԻ ռուսական հիւպատոսը հաղորդում է որ Էրզրումում և Երզնկայում օգոստոսի 23-ին խոլերայով հիւանդացել են 77 հոգի և մեռել են 25։

***

Այն բոլոր միապետական երկրներում, ուր բնակվում են հայերը, արքաների ծննդեան և գահակալութեան տարեդարձին հանդիսաւոր մաղթանքներ են մատուցանում Մայր եկեղեցեաց մէջ վասն կենաց և բարօրութեան վեհապետի։ Թիւրքիայի հայերը՝ կամենալով ապացուցանել որ իրենք «աւելի արքայական են քան ինքն արքան», մի նոր, բարուոքումն են մտցրել այս հանդիսակատարութեան մէջ։

Օգոստոսի 19-ին Թիւրքիայի սուլթանի գահակալութեան տարեդարձին Կ. Պոլսում մի հանդիսաւոր մաղթանք է մատուցուել։ «Պատրիարքական տեղապահ Գեր. Հմայեակ Սրբազան կը նախագահէր հանդիսին, գրում է «Արևելքը», որ ըսկսաւ ժամ $3^1/_2$-ին «Հայր մեր»-ով և «Տէր ի զօրութիւն քում» սաղմոսերգութեամբ, որուն յաջորդեց «Թագաւոր փառաց» շարականը և ապա Պօղոս Առաքելոյ թղթոյն ընթերցումը գեր. Աբրահամ եպիսկոպոսի կողմէ ու Աւետարանի ընթերցումը գեր. Յովհաննիսեան Գրիգորիս Սրբազանի կողմէ»։

Այնուհետև պատրիարքական տեղապահը քարոզ խօսելով յիշել է ներկայ սուլթանի հայրական շնորհները և բարեմաղթութիւններ արել վասն կենաց նորա։

Այս բոլորը հասկանալի է՝ բայց ահա հանդիսի նկարագրութեան վերջը։

«Հանդէսն փակուեցաւ թուրքերէն երգով մը զոր երգեց Մայր Եկեղեցւոյ դպրաց դասը»։

Հայոց Մայր եկեղեցում՝ դպրաց դասը թուրքերէն երգ է երգում…

***

Գայիանեան օրիորդաց դպրոց մտնել ցանկացող խնդրատու աշակերտուհիների թիւն այս տարի 125 է, որոնցից ընդունուած են միմիայն 35։ Նկատենք ի դէպ, որ այս դպրոցի 25-ամեակը լրացաւ այս տարուայ յունիս ամսին։

***

Ներսիսեան հոգևոր դպրանոցում դասերը տակաւին չեն սկսուել։

***

Ներկայ համարում տպագրում ենք մեր յատուկ թղթակցի՝ ուշադրութեան արժանի նամակը Կարինից, որ հաստատում է և լոյս է ձգում այն հատ ու կտոր լուրերի վրայ, որոնք տարածուած էին քաղաքում և տպագրուեցան «Մշակի» մէջ։

***

ԴՈՒԽԱԲՈՐՆԵՐԻ ՅՈՅԶԸ

Այս րոպէիս Գանձակի նահանգում չորս դուխաբոր գիւղեր՝ Սլաւեանկա (մօտ 200 տուն), «Տրոյցկի (40 տուն), Նովօ-Գօրէլօ (50 տ.) և Խունեւս (30 տուն) բաժանուած են երկու կուսակցութեանց՝ վերիգինեականներ և հակավերիգինեականներ. ապստամբական ցոյցեր առնողները միայն առաջինները են, որոնք Սլաւեանկայում ամբողջ բնակչութեան կէսն են կազմում, Տրոյցկում բոլորեքեանք — բացի 2 ընտանիքից, Նովօ Գօրէլում — կիսից պակաս, իսկ Խունեւսում կիսից աւելի ուրեմն բոլոր չորս գիւղերում մօտ 200 տուն են կազմում բոլոր ապստամբները։ Վերիգինի, ապստամբութեան գլխաւորի մասին ես կը պատմեմ նորա նախկին ընկերներից մէկ թուրքի հաղորդածը։

«Վերջին սովից առաջ (որ միայն Գանձակի նահանգում նկատելի եղաւ — ուրեմն մօտ 20 տարի առաջ) ես Կէդիլչայում հովիւ էի այդ Վերիգինի հետ. քանիցս անգամ մենք միասին գնացել ենք գողութեան։ Նորա անունը Պետրուզ (Պէօտր)էր, ինքը Սլաւեանկա գիւղից. փոքր ժամանակ գրագիտութիւն էր սովորել։ Իմ ժամանակ նա հազիւ 18 տարեկան լինէր։ Պէօտրը մի բարձրահասակ, նուրբ կազմուածքով, չափից դուրս գեղեցկադէմ պատանի էր առանց մօրուսի, դեղին մազերով, մոխրագոյն, գրաւիչ աչերով, փոքրիկ, դուրս ցցուած քթով և երկայն պարանոցով։ Նա ամուսնացաւ, բայց շուտով թողեց ամուսնուն։

Այդ ժամանակն էր, որ Կովկաս եկաւ Լուշուչկան. դա մի կին էր ցածր հասակով, գէր, համակրական դէմքով և բաւական տարիքաւոր։ Լուշուչկան վայելում էր ամբողջ դուխաբորների սէրն ու յարգանքը, որովհետև նորա պապերն անչափ լաւութիւններ ունէին արած դուխաբորների համար։ Լուշուչկան չափից դուրս հիւրասէր էր. հայ, թուրք, բոլորին էլ սրտաբաց պատւում էր նա, որով և նորա յարգանքը քանի գնում աճում էր և անունը հռչակւում. դուխաբորները՝ փոքր էր մնում որ նորան աստուածացնէին։ Ինչ փառաւոր ընդունելութիւններ, ինչ խոնարհ երկրպագութիւններ, ինչ նրա կառքի անիւների տակ թաւալուել… Մեր Պետրուզը մտաւ դորա մօտ ծառայութեան (շատերն ասում են թէ Լուշուչկան սիրահարուեց այդ գեղեցկադէմ պատանու վրայ)

Անցնում են մի քանի տարիներ և Լուշուչկան մեռնում է. նորա մահով ահա դուխաբորները բաժանւում են կուսակցութիւնների։

Պէօտր Վերիգինը հռչակւում է իրան յաջորդ Լուշուչկայի. իբրև թէ վերջինս, վախճանուելիս, հրամայել է դուխաբորներին այսուհետև լսել Պէօտրին։ Այսպիսով սա գրաւում է բազմաթիւ կուսակիցներ։ Սորան հակառակորդ է հանդիսանում մի յայտնի դուխաբոր, Զուբկով ազգանունով, որը և կազմում է հակառակ կուսակցութիւնը։ Սոքա էլ լուրեր են տարածում, իբր թէ Լուշուչկան մեռնելիս ասել է, թէ «Պէօտրն է իրան թունաւորողը, ամենևին չլսել նրան, ապա թէ ոչ աստանդական կը թափառեն մինչև աշխարհիս վերջը»։ Կուսակցութիւնները քանի գնում բորբոքւում են. հակառակորդները հալածում են Վերիգինին, իսկ կողմնակիցները չափազանց յարգում, մինչև անգամ աստուածացնում են (այսպէս են պատմում գոնէ բոլոր ծանօթ մարդիկ, մինչև անգամ իրանք դուխաբորները)։ Կուսակցական երկպառակութեանց պատճառով ընտանիքները քայքայւում են. հայրը անցնում է մի կուսակցութիւն, որդին հակառակը, և այսպիսով քանի գնում խռովութիւնը ծանր կերպարանք է ստանում, մինչև որ կառավարութիւնը միջամտում է և Պէօտրին, իբրև խռովարարի, Սիբիր է քշում։

Բայց նորան աքսորելովը, կուսակիցներն աւելի կատաղում են. Իւրաքանչիւր տարի ուտելիք անգին պաշար և ընծաներ են ուղարկում աքսորեալին, իսկ վերջինս աքսորուած տեղից հրամաններ է ուղարկում, որ ամենայն սրբութեամբ կատարում են նորա կուսակիցները, այդ հրամաններից մէկն է ահա ներկայ խռովութեան պատճառը։ Լսեցէք, ընթերցող, գուցէ պատմածս ձեզ առասպել թուայ, բայց այս ճշմարիտ իրողութիւն է. Պէօտր Վերիգինը վերջերս մի հրամանագրով յայտնում է իւր կուսակիցներին, թէ Քութայիսի կողմը ЗЕЛЕНЫЙ - КЛИНЪ անունով մի դրախտանման տեղ կայ, որ լի է գանազան վայրենի գազաններով, թունաւոր սողուններով և այլ վնասակար արարածներով. դուխաբորները պէտք է գաղթեն այնտեղ և նոցա գաղթելուն պէս, բոլոր վնասակար կենդանիները հեռանալու են այնտեղից։ Այնտեղ նոքա չեն աշխատելու այլ և այլ միայն կուտեն, կը խմեն և կը կանեն. ինչպէս նկատել է ընկերներից մէկը այդ տեղը ճիշտ հեքեաթական տեղն է, որի համար ռուսներն ասում են. ТЕКУТЪ МОЛОЧНЫЯ РѢКИ ВЪ КИСЕЛЬНЫХЪ БЕРЕГАХЪ!»

Գիտեմ, ընթերցող, դու դուխաբորներին արդէն համարեցիր չիմարութեան գագաթնակէտին հասած, բայց տես Վերիգինի բոլոր հրամաններն էլ այնպէս չեն. Վերիգինը հանդիսանում է ...քի հաւասարութեան քարոզիչ, և ... իրողութիւն է, որ դուխաբորները արդէն բաժանել են իրանց մէջ հաւասարապէս թէ կայքը, թէ գոյքը և մինչև անգամ փողը։ Շուտով նոքա մտադիր են մի ընդհանուր գանձարան հիմնել, որից օգտուի ընդհանրութիւնը։ Դուխաբորները այլ ևս չեն գործածում ոչ ոգելից ըմպելիքներ (ոչ մի գինետուն չէք գտնիլ նոցա գիւղում) և ոչ ծխախոտ։ Պէտք է տեսնել թէ ինչպէս ծխելու սովորած ծերունիները, պատի տակ, գաղտնի ծխում են և երկիւղով աջ ու ձախ նայում, որ նկատող չլինի իրանց։ Ահա թէ ինչպիսի գործեր ունի այդ Պէօտր Վերիգինը։

Նո—եա։

1894 Թ. 30 օգոստ.
Գանձակ։

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԵՍՈՒԹԻՒ...

*** Այն ինչ երկիր է, ընթերցող, ուր

«Ճարտարապետութիւնը կը ծի... ծաղկի, կը բարգաւաճի և հազարաւոր ... գործներ ու մտքեր կ՚ապրեցնէ»։

Այն ինչ աշխարհ է, ընթերցող, ուր

«Դրամական վարկը, որ երկրագործական, առևտրական մեծ երկրի մը ... գանութեան շունչն է, օրէ օր ... առողջ ու կենսատու կը փչէ»։

Այն ինչ պետութիւն է, ընթերցող, ուր

«Ծովափները, որք դարերէ ի վեր ամայացեալ կը մնային, այսօր մրգա... կը հանդիսանան ցամաքին. քաղաքները կը շինուին, նաւահանգիստները կը հիմնուին և շոգենաւն ու առագաստանաւը երբէք իրեն չի տեսած բեռնաւորութեամբ լիցուն կը հրճուեցնեն ...

կան գործերը քննադատելու… ինչ ենք ասում, հրահանգներ և որոշումներ տալու, բայց միթէ նոյն իրաւունքն ունի ղարաբաղցի այանը, որի ականջն ու շրթունքը աշխարհի սկզբից մինչև այժմ զուրկ է արևի ճառագայթներից, և որը սակայն հասել է այն գիտակցութեանը, որ քննադատում է ամբողջ մի ուսուցչական խմբի գործունէութիւնն և իւր դատավճիռն է կարդում. միթէ նոյն իրաւունքն ունին Ալէքսանդրապօլի, Ղարսի և Կաղզուանի խանումաբլաները, — որոնց համար թաշկինակ բառը մի հերետիկոսական նորամուծութիւն է, աչքի հորիզոնը սարից այն կողմը չի անցնում, իսկ մտաւոր հորիզոնը մինչև քթի ծայրը, — ոտնակոխ անելու հասարակութեան մէջ դարերով ընդունուած և եկեղեցու օրէնքով սրբագործուած սովորութիւնները, և այս համարւում է յառաջդիմութիւն, որ կատարուել է կուսակցութիւնների շնորհիւ, և այսպիսի հասարակութիւնն այսօր համարւում է «գիտակից հասարակութիւն» ժողովրդի շողոքորթ հարստահարիչների կողմից։ Մեր ինտելլիգենտ գործիչները պատրաստում, [illegible] տարրական կրթութիւնից զուրկ պատանիներին, խանութների գործակատարներին կուսակցական գաղափարներով, որպէս զի գիտակցաբար մասնակցեն հասարակական գործերին և ընտրութիւնների ժամանակ ձայն տան . . . իրանց մենտորին, կամ նրա մի նշանով փողոցային աղմուկ բարձրացնեն. գուցէ այս է նշանակում «հասարակական գիտակցութիւն», գուցէ այս է քան տարուայ ընթացքում կատարուած «հսկայական յառաջդիմութեան» արդիւնքը։ Մեզ պատահել են երկրորդ տարուայ ընթերցարանը և թուաբանութեան երկու գործողութիւններն ամբողջապէս աւարտած խանութի աշակերտներ, որոնք անդամ են այս կամ այն ընկերութեանը և իբրև հասարակական յառաջդիմական շահերի նախանձախնդիրներ, լուրջ պատրաստութեամբ հանդէս են գալիս հասարակութեան մէջ զանազան գաղափարներ արծարծելու։ Նոքա արտագրում են իրանց ծոցատետրի մէջ էսսենցիա, սուբստանցիա, էվօլիւցիա, ռեվօլիւցիա, կոնգրեգացիա, ագիտացիա, ռեալիզմ, դարվինիզմ, լիբերալիզմ, նատուրալիզմ, ռեսպուբլիկա, էտիկա, էստետիկա, [illegible] և այլ ացիաներ իզմներ և իկաներ, (պրինցիպը մոռացանք), արտագրում են այդ հրաշալի բառերը, սրան նրան դիմելով, հարցնելով նոցա դէմը գրում են հայերէն թարգմանութիւնը, որպէս զի ժողովներում գործ ածեն, որովհետև աչքի առաջ իբրև անհասանելի իդէալ ունին գաւառական գրագրին, որ նոյն ճանապարհով հասել է կուսակցութեան ղեկավարի բարձր դիրքին։ Անշուշտ սա «հասարակական գիտակցութիւն է», և այդպիսի «գիտակից երիտասարդութիւն» երևան է եկել կուսակցական մաքառումների շնորհիւ։ Հարկաւոր է արդեօք այլ ևս օրինակներ, համոզուելու համար, որ մեր կուսակցութիւններն առատ սնունդ են գտնում տգէտ ժողովրդի մէջ, նոքա զօրանում ու պահպանւում են մեծամասնութեան ոչխարային երամականութեան շնորհիւ, և այդ երամականութիւնն էլ պահպանւում է փոխադարձաբար կուսակցութիւնների շնորհիւ։

Երկրորդ ֆակտորը, որ ույժ ու զօրութիւն է տալիս գոյութիւն ունեցող կուսակցութիւններին, վերջին տարիներս ինտելիգենտ երիտասարդութեան գլխաւոր յատկանիշն է, որին եւրոպական բառով ասում են [illegible], իսկ սովորական խօսակցութեան մէջ՝ [illegible] Բիսմարկը վաղուց է մօդայից ընկել, բայց նրա մահուանից յետոյ էլ նրա վեհ հոգին անմահ կը մնայ մեր հարիւրաւոր փոքրիկ Բիսմարկների մէջ, որոնք պղտոր ջրում ձուկ որսալու համար միշտ աշխատում են պղտորած պահել կամ աւելի ևս պղտորել։ Իւրաքանչիւր ժամանակ կուսակցութիւններից մէկը կամ միւսը համեմատաբար աւելի ազդեցութիւն է ունենում հասարակական գործերի մէջ, և ահա չնչին անձնաւորութիւններ յարում են զօրեղ կուսակցութեանը, նրա միջոցով բարձրանալու, ժողովրդականութիւն ըստանալու՝ իրանց գծած փառամոլական ձգտումներին յագուրդ տալու համար։ Բաւական է, որ նա մի քանի ֆրազներով պաշտպանէ կուսակցական գաղափարները կուսակցութեան օրգանում, թէպէտև բոլոր համոզումներից զուրկ օպպորտիւնիստ է, բաւական է, որ կոկորդիլոսի արտասուքներ թափէ մեծամասնութեան համար պաշտելի դարձած հեղինակութեան յիշատակին, թէպէտև մտքումը ծիծաղում է այդ հեղինակութեան վրայ, նա կը դառնայ կուսակցութեանը սիրելի, կ՚ընտրուի հասարակային պաշտօնների մէջ, [illegible] կրտայ գործերին։ Ժամանակները կը փոխուին, նա կանցնի դարձեալ զօրեղի կողմը, կ՚անիծէ իւր անցեալը, հայհոյանք կը թափէ այն մարդկանց գլխին, որոնց անունը մի ժամանակ յիշելիս քիչ էր մնում երեսը խաչակնքէր և երախտագիտական արտասուքն աչքերին ծնկաչոք երկար կեանք և յաջողութիւն բարեմաղթէր։ Կուսակցական այս երկրորդ տիպը բոլոր տիպերից ամենազզուելին է. Տգիտութեան պատճառով իւր անհատական անկախութիւնը կորցնողը խղճալի է, մենք նրա վրայ ցաւել միայն կարող ենք, նա երբ և իցէ [illegible] չի եղել. մինչդեռ գիտակցաբար, ստոր դիտումներով այս կամ այն կուսակցութեան յարմարուողը մեր զայրոյթն ու զզուանքն է յարուցանում, նա ևս կորցնում է առաջինի նման իր անհատականութիւնը, բայց կորցնում է գիտակցաբար։

Մի երրորդ հանգամանք, որ պահպանում և զօրացնում է մեր կուսակցութիւնները. մեր շրջաններում տիրող փոխադարձ ճնշումը և փոխադարձ երկիւղն է. Մտնում էք [illegible] շրջանը, ոչ ոք չի համարձակւում այնպիսի կարծիք յայտնել, որ կարող է [illegible] համարուել. մտնում էք [illegible] շրջանը, ոչ ոք չի կարող իր համակրութիւնը յայտնել դէպի մի անձնաւորութիւն, որին հակակրում է շրջանը։ Ազատամիտը սարսափելի վախենում է «խաւարամիտ» բառից, պահպանողականը խորշելով խորշում է «յառաջդիմական» պատուանունից։ Դեռ կարող է պատահել, որ խաւարամիտների շրջանում մէկը իւր բոլոր քաջասրտութիւնը հաւաքէ և «ազատամիտ» կարծիքներ յայտնէ, որովհետև ազատամիտ համարուելը, որքան էլ լինի, աւելի գրաւիչ է և աւելի շոյում է մարդու ինքնասիրութիւնը. իսկ մէկին խաւարամիտ անունով կնքել, չէ՞ որ նշանակում է բարոյապէս մեռցնել, ոչնչացնել, և որքան մենք կարողացել ենք նկատել, ազատամիտ շրջանը աւելի է ճնշում անհատի հոգու ազատութիւնը և բարոյական ըստրուկ դարձնում նրան։

Այս է ահա մեր հասարակութեան պատկերը կուսակցութիւնների շնորհիւ. Այս դրութիւնն անբնական, հիւանդոտ դրութիւն է, սա հասարակական չարիք է. Մենք յոյս ունինք, որ այս հիւանդոտ դրութեան դէմ կը բողոքեն այն ամենքը, որոնք դեռ խմորուած չեն կուսակցական խմորով, և որոնք իրենց շուրջը կատարուող իրողութիւններին քննադատաբար վերաբերուելու ընդունակութիւնից զուրկ չեն։ Այս առիթով մենք յայտնում ենք մեր խնդակցութիւնը, որ «Արձագանքը» բացարձակ կռիւ է մղում այդ անբնական դրութեան դէմ։ Մենք համոզուած ենք, որ բողոքը չի կարող ազդել թունդ կուսակցականների վրայ, չի կարող լուծել կուսակցութիւնները, նոքա կը մնան և կը շարունակեն իրանց հիւանդոտ գոյութիւնը, մինչև որ քայքայուեն ներքին ապականութիւնից ու նեխումից, ինչպէս քայքայուեցին փարիսեցիութիւնն ու եզուիտութիւնը, և դօն-քիշոտութիւն կը լինէր՝ ձեռնադրուած կուսակցականներին կարգալոյծ լինելու հրաւիրել. Գիտակից մամուլն հասարակութիւնը պէտք է բողոքեն՝ պահանջեն, որ կուսակցական խմորը չմտնի դպրոցական յարկի տակ և խմորէ մանուկ սերնդի, ապագայ հասարակութեան մտքերն ու սրտերը, որ նոքա ձեռք բերեն ճշմարիտ գիտութիւն, բազմակողմանի զարգացում, քննական հայեացք և ներողամիտ ոգի. այդ է իսկական յառաջդիմութեան միակ գրաւականը։ Պէտք է բողոքել և պահանջել, որ եկեղեցականը եկեղեցու բեմից կուսակցական քարոզներով չգրգռէ ոմանց կրքերը և չցոյէ միւսներին։ Պէտք է բողոքել և պահանջել, որ մամուլը, հասարակական մտքի առաջնորդը խնդիրները բազմակողմանի քննութեամբ բաց անէ ժողովրդի աչքերը ամեն բան տեսնելու, սակայն լաւն ու բարին ընտրելու, դարձնէ նրան իսկական գիտակից հասարակութիւն։ Մենք բոլոր սրտով ցանկանում ենք, որ մեր ինտելլիգենտ պարոնները և լուսաւորեալ տիկիններն ու օրիորդները թմրութիւնից սթափուեն, կուսակցական աղմուկի մէջ չշշմեն, չհարբեն, չկաշկանդուին մի քանի խորհրդաւոր, սրբազան նշանակութիւն ստացած բառերով ու անուններով, չճնշուեն անհասանելի բարձրութեան հասած հեղինակութիւնների անուան տակ, դէթ մի րոպէ կանգ առնեն և իրանց հաշիւ տան, թէ «ազատամիտ, յետադէմ, պահպանողական, խաւարամիտ, մշակական, նորդարական» անմիտ և անորոշ բառեր են, թէ ունին ներքին բովանդակութիւն։

Մ. Դ—ւ.

Բագու։

բագործն, վաճառականն ու սեղանաւորը»։

Այն ինչ դրախտավայր է, ընթերցող, ուր

«Հանրային կրթութիւնը, որուն շնորհիւ պիտի կրնան ժողովուրդները իրենց խելքին թռիչ մը տալ, ստացած է աներեւակայելի զարկը մը։ Ամէն գաւառ, ամէն քաղաք, ամէն գիւղ նոյն իր պէտքերուն՞ու ստորճանին համեմատ կը վայելէ, ամէն կարգի բարձրագոյն, երկրորդական և նախակրթական վարժարանները, որոնցմէ հասած սերունդները երկրին զարգացմանը ակներեւ ապացոյցներ են։»

Այս երկիրը, աշխարհը, պետութիւնը, դրախտավայրը ոչ Անգլիան է, ոչ Գերմանիան, ոչ Փրանսիան, ոչ Զուիցերիան, ոչ Միացեալ-Նահանգները, ոչ, ոչ, սոքա բոլորը տակաւին հեռու են այն իդէալից, որ վերոյգրեալ յօդուածի մէջ նկարագրած է։ Այս իդէալական դրախտավայրը, ընթերցող..... Թուրքիան է։ Մեր առաջ բերած տողերը լոյս են տեսել «Հայրենիք» լրագրում և նորա հեղինակն է պ. Սրփիար Սրփիսրեանը, մեր կողմերում յայտնի իբր աշխարհ սասանեցնող, ծայրայեղ ազատամիտ, Տաճկական Հայաստանի տակն ու վրայ անող, Թիւրքիայի անարդ սիւնին բեւեռող յօդուածներով, որոնք կրում էին հայկակ ստորագրութիւնը և զարդարում «Մշակի» էջերը։

ՏԱՃԿԱ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԿԱՐԻՆ, 25-ն օգոստոսի,

(Թղթակցութիւն «Արձագանքի»)

—

Մշու կառավարութիւնը՝—չնայած որ շատունց ի վեր այն կարծեցեալ համոզմունքին էր, որ եթէ թէ Սասնոյ ամբողջ լեռներու ծերպերն անգամ վերջին չորս տարիներս կը վխտան օտարացի կամաւոր հայ յեղափոխականներով, սակայն ծանր հետեւանքներին տեղիք չտալու դիտաւորութեամբ՝ — ամեն միջոցաւ և ակայած հալածական նշանները արտաքնապէս առ ոչինչ կը համարէր, իսկ ի ներքուստ ընդ միշտ կը ջանար ճնշել, սեղն ու տեղը խեղդել ու ոչնչացնել այդ նշանները։ Նոյն իսկ անցեալ տարուայ մեծ. Միհրան էֆ. Տամատեանի ձերբակալութեան առթիւ արիասիրտ սասունցիների ակնյայտնի աստամբութիւնը, որ վերջացաւ ապիտանհեղութեամբ և համարեա յօգուտ այդ անվեհեր լեռնական ժողովուրդի, տեղային կառավարութիւնը մի այնպիսի անթափանցելի քօղով, կամ իրա բարբառով, «ֆէլը—ֆէ՞ըէրը»—վ» վարագուրեց այդ պատմական արիւնահոս գործը, որ բայց իրանից նոյն իսկ իւր մեծ խալիֆայի և շրջապատող մւթասարըֆլըների աչքերից անգամ ծածկեց։ Սակայն այդ աղուէսային միջոցը չկարողացաւ երկար շարունակել, և ահա ներկայ յունիս 10-ին, որպէս մի հրաբղխային զօրութիւն՝ տարիներից հաւաքուած քէն ու թոյնը պայթեցաւ ի ցոյց համօր աշխարհի։

Կառավարութիւնը կորիճ Սասունցիների հպատակութեան հաւատարմութիւնը փոխելու դիտաւորութեամբ հազիւ քաջութիւն ունեցաւ մի զօրծնական քայլ անելու։ Սասունցիների կառավարութեան մատուցելիք հարկերը բաւական միջոցից ի վեր անվճար էին. և ահա այդ պատճառաբանութեամբ մի խումբ՝ տեղային հանգամանքներին, ճանապարհներին, կիրճներին ծանօթ քօչարի քիւրդերի առաջնորդութեամբ ուղարկեց 300 կազմ և զինեալ զինուորներ։ Սասնոյ հայ ազգաբնակութիւնը այդ երեւոյթը մի ներքին և չար դիտաւորեալ մտքի նախազուշ ճանաչելով, կը փորձէ իրանց ապատ երկրից ու հողից թրքլխացնել այդ անկոչ և ապօրինի հիւրերին։ Ու այդ Մէժալ գիւղացիներից կը կազմւի ութ անձից բաղկացած մի փոքրիկ աննկուն խումբ և յուլիս 28-ի գիշերը մի սաստիկ յանդուգն յարձակում կը գործէ նորանց վրաննէրի վրայ, որոնք տեղաւորուած էին մերձ իրանց սահմաններին։ Այդ գովասանքի յիշատակութեան արժանի քաջամարտիկ խումբը՝ առասպելական քաջագործութեամբ ցիր ու ցան կանէ ամեն նորանց, որոնք յանդգնութիւն էին ունեցել մուտք գործելու իրանց սահմանները և ազատութեան ենթարկելու իրանց ի նախնեաց աւանդական ապատ իրաւունքները. կոտորնէ 2 քիւրտ, մահացու կերպով կը վիրաւորէ ուրիշ տաս անձինք իւր ոսոխրիմ հակառակորդներից և մեծաւ աւարով յետս կը դառնայ դէպի իւր առաքելատեղին։ Այդ լուրը կարճ միջոցի մէջ կայծակի արագութեամբ շաղփելով Սասնոյ հիւսիսային ցանկապատ Տաւրոս լեռան սեպացած կուրծքը տարածուեց ամբողջ գաւառը վերափոխութեամբ մի բոլորովին այլ—սոյն ահաբեկ և ահռելի տարածայնութեան թէ — ամբողջ գաւառացիք համերաշխ ուխտելով ի մի անձ ու հոգի ձուլուած այս գիշեր (յուլիս 29) պիտի յարձակուեն գործէ Մշու վրայ։

Իրարանցում, լաց, կական, ողբ, քօչելու պատրաստութիւնք, տեղ-տեղ ալան թալանների երեւոյթները ամբողջ աշխարհի, և ի մասնաւորի Մուշ քաղաքի առերեւոյթ խաղաղութիւնը հիմնայատ պղտորեց, և նա իւր ամբողջ անխտիր ազգաբնակութեամբ՝ դարձաւ որպէս մի տաշեղ կատաղի մրրկածուփ ծովի ալիքներին մատնուած։ Կառավարութիւնից անմիջապէս հեռագիրներ ուղարկուեցան շրջակայ վիլայէթներ—Բաղէշ, Կարին, Կինճ և Տիգրանակերտ քաղաքներ և հապճեպմամբ օգնական զօրքեր պահանջուեցան. նոյնպէս առանձին մունետիկներով տեղեկացուեց առհասարակ Սասնոյ շրջակայ բոլոր քիւրդ աշիրաթներուն և անմիջապէս նշանակուած վայրը հրամայուեցաւ։ Եւ որովհետեւ ի շնորհս երկրի անտէրութեան, օրինաւոր և խճուղի ճանապարհների, երկաթուղու և կառքերի բացակայութեանը հեռագրած վայրերից առ սակաւ 6—8 օր հազիւ պէտք է սպասել օգնական զօրքին, ուստի երեւակայած յարձակման վտանգին առաջ առնելու համար, նոյնպէս առաւօտ քաղաքի մէջ գտնուած հասարակ ոստիկանին և սարի քիւրդ չոբեկին անգամ զինաւորելով առանձին զինուորական հրամանատարութեամբ՝ ուղարկուեցին քաջաց բնակավայր Սասունը։ Իսկ Սասունը, ի դիմաց այս բոլորի, միմիայն իւր երեք գիւղերի—Շէնիկ, Սէմալ և Գելիէ—զանէ մի բուռն քաղցած բայց արիասիրտ ժողովուրդը.—ծեր և մանուկ, երիտասարդ և պատանի, կին և աղջիկ, հարս և պառաւ, երկնային անխարդախ ուխտով մը զինուած իրանց հին սիստեմի հրացանով, բահ ու փետատով, մանգաղ ու դերանդիով, կեռ ու կացինով կընդառաջեն դէպի Մշու սահմանը և որպէս մի անխորտակելի պարիսպ կընտրեն և կը համախմբուեն Անտօք (Անտօն և Մարութի ծգնատեղին) լեռան սկաւառակէ բարձրահայեաց լանջի վրայ, և՛ անահ, վստահ երկնային սիրով կը սպասեն օրհասական մեծ ժամին։

Պատերազմն անխուսափելի և կռուին արդէն ահեղ։

Հայերի դիմադրութիւնն այն աստիճանին անձնավստահ և ահաբեկ կը լինի, որ կառավարութիւնը իւր ակնյայտնի պարտութիւնը նկատի ունենալով քիւրդ աշիրաթներու թիւը զանազան մեծամեծ խոստումներով աւելի ու աւելի կը ստուարացնէ, սակայն դարձեալ անօգուտ, դարձեալ ապարդիւն, նոքա անյողդողդ են։ Թող սորանց, օգոստոսի 9-ին Բաղէշից 300 զօրք և երկու լեռնային թնդանօթ ևս ուղարկուեցաւ։ Նոյնպէս օգոստոս 20-ին Կէնճից օգնութեան եկան թուով մօտաւորապէս 350 զօրք և թնդանօթ։ Այս բոլորից յետոյ դարձեալ զօրաց հրամանատարները տեսնելով իրանց զօրաց սաստիկ ջարդն, և բոլէ առբրայէ դասալիքների ստուարացած թիւը այլեւ յետս կընկրկին աղնուութեամբ ճակատամարտելուց։ Այդտեղ, այդ պահուն մարդկային բանականութեանը կը փոխարինեն օձային խորագիտութիւնը և աղուէսային խորամանկութի՛նը։ Կառավարութիւնը հաշտութեան փող հնչեցնել կուտայ և դրօշակ պարզել։ Հայերը, այդ լեռնային պարզ, միամիտ, գիւրահաւան և անուսում համակրելի ժողովուրդը այդ առաջարկութիւնը ճշմարտութեան հալած իւղի տեղ կընդունին մանաւանդ անճրկացած նիւթական անկրելի դրութիւնից, խոլոյն ևեթ զինաթափ կը լինի և բարեկամութեան ձեռք կը պարզէ դուրանի ուխտադրուժ երկրպագուներին։ Կառավարութիւնը օգտուելով այդ իւր ի գործ դրած տմարդի հանգամանքից՝ բոլորովին յարմար և միամտօրած վայրկեանին պատերազմի նշան կուտայ իւր խաժամուժ բաշիբոզուք զօրականներին. և ահա անմիջապէս մարմնեղէն օղակով կը պարփակուին այդ այժմ տնզէն և միամիտ մի բուռն ժողովուրդը և կը թաղուին տեղատ 3 րաւի հրաշէ գնդակների, սուրերի և սուինների ներքոյ, «որպէս զորոյ սառոյի կրտրճոյ»։ Այստեղ, այս ողբալի տեսարանի նկարագրութեան առթիւ այլ ևս անզօր է գրչին թելադրող սրտի ու մտքի ոյժն ու երեւակայութեան թռիչքի յառաջընթացութիւնը։ Պէտք է միայն տեսնել թէ որպիսի աղիողորմ, աղիք զալարող ճիչերով, հառաչներով սրախողխող կը լինին, գլխաթաւալ երկիր կը գլորին առանց խտրութեան սեռի և հասակի այն ողբալու և համակրութեան արժանի ժողովուրդը, որ իւր քաջերի ազնւ ընդունակութեամբ Հայաստանի ներկայ դարուս փառք ու պարծանքն բոլորապակ կը կազմէին։ Թող այդ տմարդի միջոցով անխնայ կոտորումը, նորանց սրերի ծայրերին՝ որպէս յաղթանակ դրօշակ՝ ի բարձունս կը փողփողին անմեղ մանկանց մարմնազուրկ գլուխները, դեռահաս օրիորդների ամօթապատ անդամի մասնիկները, ստաշորերը, և վերջապէս այն ամենը, ինչ որ անբնական կը թուի, ինչ որ տմարդի էր։ Աւելացնենք և սորա վրայ չարժական ու անշարժ այն աւարառութիւնները, որ մօտաւորապէս մի քանի ժամուայ ընթացքի մէջ՝ իւր կառավարիչ բազուկներով միասին՝ ջնջուեցին ու հողին հաւասարուեցան...

Վայրենի ամբոխը՝ խրախուսուելով իւր այդ լկտի արարմունքներից և սխրագործութիւններից այս անգամ կ'առաջացնէ իւր աւերիչ քայլերը դէպի Սասնոյ կուրծքը — Տալուորիկ գիւղը—ուր իրանց անկախութեան սիրավառ տենչօք հաւաքուած է եղեր գաւառի միւս մնացած հայ ազգաբնակութիւնը և զէն ի ձեռին կռիւ մղելու իրանից քառապատիկ մեծութեամբ զինուած դաշտանականների ու բռնաւորների դէմ։

Արդէն թշնամու նորահաս անթիւ օգնական զինուորների, քիւրդ աշիրաթների կող՛ից տասնեակ թնդանօթներով բռնուած է Տալուորիկը հարաւէն Անտօք ու Ս. Յակոբ լեռանց անցուղիները՝ Մուշէց հասած զօրքերով, հիւսիսային կողմից Տալուորի կիրճերը՝ Չիլանցի աշիրաթից, Արեւելեան կողմից՝ Ջալխտակ Ս. Մարաթուկի և Նոիվասարի (լ։ճ) թեւերը, Տիգրանակերտի ոլորապտոյտ դաւաճայլերը՝—Խուլպեցի աշիրաթից իսկ արեւմտեան կողմից՝ 40-ական Սպիտակ Սարի (Տալուորիկի վերև) Փրաֆրա քարի անցքերը՝ Կինճ գաւառից վերահասող զօրքից։

Սասնոյ սիրտն ու հոգին Տալուորիկը պաշարուած է այժմ...պաշարուած է, այո, Տալուորիկ և լեզգեանական զօրքերից, և խաժամուժ ամբոխից, և քաղցից...իսկ սորա մանրամասնութիւնը՝ միւս անգամ։

Ռէհէի Բ—է

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԹԷ ԻՆՉՊԷՍ ԵՆ ԱՆԳԼԻԱՑԻՔ ԻՐԵՆՑ ԴՐԱՄԸ ԾԱԽՍՈՒՄ

(Revue des Revues № 17 septembre)

—

«Ասա ինձ, թէ ինչ ես ուզում և ես կ'ասեմ, թէ դու ինչ ես», ասում էր Բրիլեա-Սավարէնը։ «Ասացէք մեզ, թէ ինչ էք կարդում և մենք կ'ասենք ձեզ՝ թէ ինչ ազգ էք դուք», բացագանչում են ժամանակակից գիտնականները։ Մէկը կամենում է մարդուս բնորոշ պատկերը ներկայացնել, հարցնելով թէ ո՞չ են նորա բարեկամները. մի ուրիշը—նորա զուարճութիւններն ունի աչքի առաջ. շատերը կը կամենային այդ պատկերը նկարել նայելով թէ մարդն ինչ է սիրում կամ ատում։ Ամերիկական հրապարակախօս պ. Պրայս Կոլլարը մի բաղդաւոր միտք է յղացել՝ նկարել մի ամբողջ ազգի պատկերը՝ համեմատ նորա արած... ծախսերի։ Այսպէս լուսանկարուած ազգը—անգլիացիք են, որոնք անշուշտ զմայլուած կը մնան տեսնելով... թէ որքան նման են։

Պ. Կոլլարը, իբրև մի խելական հանկի, ամերիկական Porum (օգոստ.) հանդէսի մէջ ասում է, թէ «մարդիկ սովորաբար սիրում և կարդում են միայն այն գիրքը, որ... փողով են ձեռք բերում»։

Մարդս իր հոգին դնում է այն բաների մէջ, որ նորան...փող արժեն։ Դրամը—դա ազգերի և անհատների կեանքի արիւնն է և նեարդը։ Վերջ ի վերջոյ մարդս միայն այն բաների վրայ է փող ծախսում, որ անհրաժեշտ է համարում կամ սիրում է։ Ուրեմն բաւական է մի անհատի կամ պետութեան բիւջէն ուսումնասիրել տեսնելու համար, թէ ինչից են կազմած նորա կեանքը և նորա ձգտումները։ Հեղինակը շատանում է առաջ բերելով մի շարք չոր ու ցամաք թուանշաններ։ Վեր առնենք մի քանի աչքի ընկնող թուանշաններ և աւելացնենք քանի մի բացատրութիւններ մեր ընթերցողների համար։

Անգլիացին ծախսում է տարեկան 3,500 միլիոն ֆրանկ իր խմիչքների վրայ. նա մի պաշտօնական եկեղեցի ունի, որ 2500 միլիոնի հարստութեան տէր է և որ բացի այս իրեն տարեկան 200 միլիոն է նստում։ Նորա թագաւորութիւնն ընդամենը 314,628 քառակուսի կիլօմետր է 38 միլիոն բնակչով, իսկ նորա հսկողութեան (տիրապետութեան) ներքոյ են գտնվում 23 միլիոն քառակուսի կիլօմետր ունեցող գաղթականութիւններ 300 միլիոն բնակչով։ Միմիայն Անգլիայում մօտ 1,000,000, աղքատ է հաշւում, ծախսում է տարեկան 375 միլիոն ստացած յատուկ հարկեր. նորա պահպանելու համար և մօտ 100 միլիոն ֆրանք երկրում կարգ պահելու համար։ Աւելացնենք որ Անգլիան մօտաւորապէս 18 միլիարդ ֆրանկի պարտք ունի և մենք կը համոզուենք որ նա պակաս հոգսեր չպէտք է ունենայ։ Եւ սակայն կատարեալ իրաւունք ունին նկատելու Ջօն Բուլին իբրև մի ջէնտըլմէն, որ զարդարուած է մի մեծ գլխարկով, լայն լէկլուքներով, իբրև մի արտակարգ առողջութեան տէր, որ երեք մարդու տեղ է ուտում, չորս մարդու տեղ է խմում և որ զուրկ է նեարդերից։ Իրականութեան մէջ այս պատկերը շատ նման է իրեն։ Դարձեալ նորա ծախուց գիրքն է, որ բացատրում է մեզ այս առեղծուածը։

Ջօն Բուլը սպառում է տարեկան 1800 միլիոնի հաց 900 միլիոնի իւղ և պանիր, 2,020 միլիոնի կաթ, շաքար, թէյ, սուրճ և այլն. և այս հացի, մսի, պանրի, գետնախնձորի բոլոր լեռները ստամոքսն անցկացնելու համար, նա ոռոգում է զօրան օղիով, գարեջրով, գինիով և այլ հեղուկներով, որոնց գինը հասնում է տարեկան 3500 միլիոն ֆրանկի։

Այս թուանշանները առատ նիւթ կը մատակարարեին... այլուր. Ջօն-Բուլին գոքա մտաստանջութիւն չեն պատճառում։ Նա բոլոր ազգերից աւմենալաւատեսն է։ Այն հոգեկան անգործութեամբ,—որ յատուկ է մի այնպիսի մարդու, որ լաւ կերել է և լաւ մարսել,—նա սառնասրտութեամբ նայում է աղքատին և այն սոսկալական յեղափոխութիւններին, որ սպառնում են իրեն։ Այս երեւոյթը բացատրելու համար բաւական կը լինի համեմատել այն քաղաքական ճառերը, որոնք արտասանվում են՝ House of Commons-ում (համայնքների ժողովում) և անգլիական պարլամենտից դուրս, այն ճառերի հետ, որ հրամցնում են ուրիշ երկրներին։ Մինչդեռ օտար հռետորները ամեն ինչ սեւ գոյնով են նկատում և նոցա շրթունքներից կայծակ ու փոթորիկ է թափվում, Ջօն Բուլը վճռաբանում է սառնասրտութեամբ և վաղուան օրը հոգ չէ նորան։ Սակայն Անգլիան ևս իր մտախռով և սպառնալից խնդիրներն ունի։ Լորդերի խորհրդարանի բարձումը, հողային և սօցիալական խնդիրները արժեն ի հարկէ այն բոլորին, ինչ որ այնքան զբաղեցնում է ուրիշ երկրները, բայց այս ամենը բնաւ չէ խանգարում Ջօն-Բուլի լաւ մարսողութեան։

Անգլիացին, բացի այս, մի որդն ունի, որ կրծում է նորան—դա է հողային հարկը, որ ստիպուած է հատուցանել իր գետնի սեփականատէրերին։

Համարեա թէ բոլոր անգլիացիք ապրում են ուրիշների գետնի վրայ և հատուցանում են, հէնց միմիայն այս իրաւունքի համար, մօտ 1500 միլիոն իրենց սեփականատէրերին։ 72 միլիոն ակրոն տարածութիւնից, որ ունի Մեծ Բրիտանիան, 50 միլիոնը պատկանում են 15,000 անձանց (այս 50 միլիոնից 30-ը կազմում են մի հազար մարդու սեփականութիւն), այնպէս որ 38,485,000 բնակիչ տիրում են 22 միլիոն ակրոնի, մինչդեռ 15,000 մնացեալ անգլիացիք տիրում են 50 միլիոնի, կամ եթէ նախադասում էք, մեր յիշած 1000 անգլիացիք տիրապետում են երկրի $^{5}/_{12}$-դ մասին։ Անգլիացի բնակիչները աւելի և աւելի ապաստանում են քաղաքները և ներկայումս գիւղերի բնակիչները կազմում են ազգաբնակութեան 28,3 տոկոսին, այն ինչ Ֆրանսիայում, օրինակ, գիւղացի բնակիչների թիւը 65%-է։

Բայց ահա մի աւելի խորհրդաւոր թուանշան. ամեն մի հոգի անգլիայում հատուցանում է 70 ֆրանկ անգլիական հողի վրայ, իբրև այր մարդ, իբրև կին կամ իբրև երեխայ զբօսնելու իրաւունք ունենալու համար։ Բայց այդ քանով չէ շատանում Ջօն-Բուլի բարեսրտութիւնը. բացի այս նա հատուցանում է մարդագլուխ $7^{1}/_{2}$ ֆրանկ յօգուտ... աղքատների։

1880-ին, օրինակ, Անգլիան 808,030 ձրիակերներ ունէր, որ նստել են նորան մօտ 201 միլիոն ֆրանկ։ Զպէտք է մոռանալ, որ այս պաշտօնական անտիպողական ծախսերին կից յօժարակամ բարեգործութեան մի ահագին բիւջէ կայ։ Լոնդոն քաղաքը տարեկան աւելի քան 125 միլիոն ֆրանկ է ծախսում իր մասնաւոր ողորմութեան վրայ։ Հէնց չափաւորութեան ընկերութիւնները միմիայն 60 միլիոն ֆրանկ են ծախսում, որպէս զի կարողանան այն բոլոր անձանց դուարճութիւնը խանգարել, որոնք 3500 միլիոն ֆրանկի խմիչք սպառելու փափագ ունին և Անգլիան սպառում է իսկ։

Կրօնը և հոգեւորականութիւնը, որոնք պէտք է մխիթարէին անգլիացուն, ընդհակառակը, մի շարք հոգսեր են պատճառում։ Նախ և առաջ եկեղեցիների մեծագոյն մասը պատկանում է. . . մասնաւոր անձանց։ Անգլիայի մեծամեծ կալուածատէրերը ոչ միայն լայնտարած հողեր, բազմաթիւ դղեակներ, այլ և բազմաթիւ եկեղեցիներ ունին։ Եթէ մի կալուածք ծախվում է, նորա հետ միասին ծախվում են նաեւ այն բոլոր եկեղեցիները, որոնք գտնվում են կալուածքում։

Դուք տեսնում էք թէ ինչ ծանր զգացմունքներ պէտք է վրդովեն բարեպաշտ և սնապաշտ Ջօն Բուլի սիրտը, երբ նա տեսնում է որ իր եկեղեցիների սեփականատէրերը նոյնպէս գլխութեամբ են փոխվում, ինչպէս իր անասունների հօտերի տէրերը։ Կալուածատէրը շնորհում է եկեղեցու ժողովրդապետութիւնը ում և կամենայ, սակայն պէտք է նկատենք որ սովորաբար վաճառվելի իրաւունքը ցմահ է։

Յիշեցնենք այս առթիւ որ Ջօրջ Ուիլեամ Թոմաս Բրիդըման Բրէուսը, Այլսբէօրիի չորրորդ մարքիզը, որ մի քանի շաբաթ առաջ վախճանուեցաւ, այս կերպով իր ձեռքումն ունէր ինը համայնքի մահուան և կեանքի իրաւունքը։ Այդ ազնիւ լորդը ոչ այլ ինչ էր եթէ ոչ մի բարձր կարգի շուլէր (թղթախաղի միջոցին նենգող), որ արտաքսուեցաւ Լոնդոնի բոլոր կլուբներից։ Նա ամուսնացել էր մի անառակ կնոջ հետ և Գոմորի բնակիչներին վայել կեանք էր վարում։ Եւ արի տես, որ այս մարդուց էր կախուած ինը համայնքների կրօնական կեանքը։ Ջօն-Բուլը այս առթիւ մեծապէս պէտք է տանջուէր, բայց նա այսու ամենայնիւ լաւ է մարսում։

Աւելացնենք որ 13,000 եկեղեցի ունեցող համայնքներից 2000-ը այդ օրինակ աճրդախօսութեամբ են ծախված իբրև մի ապրանք։

Քահանան ստիպուած է մի հասնելու կամ մի լորդի դստեր հետ ամուսնանալ, որպէս զի նորա համար մի եկեղեցու ժողովրդապետութիւն գնեն, այսինքն փողով առնեն արտասուքների այս հովտում Քրիստոսին՝ ձեռնտու պայմաններով ներկայացնելու իրաւունքը։ Լորդերի կրտսեր որդիքը, որոնք սովորաբար մի աննշան ժառանգութիւն են ստանում իրենց ծնողներից, սովորաբար նուիրում են իրենց Աստուծոյ ծառայութեան։ Այսպէս օրինակ մարքիզ Սօլսբէրիի կրտսեր որդին իր հօր կալուածքներում պաստօրի պաշտօն է վարում։

Բայց և այնպէս Անգլիայի պաշտօնական եկեղեցին իր գոյութեան այս վերջին քսանհինգ տարուայ ընթացքում ժողովել է և ծախսել է 2 միլիարդ ֆրանկ։ Եւ սակայն պաշտօնական եկեղեցին ընդամէնը 13-ից մինչև 14 միլիոն ոչխար ունի, իսկ նորա հոգեւորականութիւնը կազմուած է 23,000 անձինքներից։

Մենք տեսանք վերեւ թէ ինչ է ծախսում Ջօն Բուլը իր ուտելու և մանաւանդ իր խմիչքների վրայ։ Արդ՝ այսքանն ասենք միմիայն որ աւելացնելով դորա վրայ բնակարանի վարձը, նա մօտ 13 միլիարդ տարեկան ծախս ունի շատ թէ քիչ հանգստաւէտ (confortablement) ապրելու համար։ Նա վճարում է դարձեալ 2 միլիարդ և $^{1}/_{2}$ իր ելեւմտից նախարարին՝ արժանաւոր կերպով պահպանելու իր նաւատորմիղը, իր զօրքը և իր կրթութիւնը և մօտ 200 միլիոն տալիս է իր հոգեւորականութեան։

Եւ այս բոլոր ահագին ծախսերն անելուց յետոյ Ջօն-Բուլը այլ ևս տարեկան մօտ 2 միլիարդ ֆրանկ է յանձնում իբրև աւանդ խնայողական դանձարաններին։

Անգլիացին ուրեմն ամուր մէջք ունի, և եթէ նա անգլիացի ծնուած չլինէր, ինչպէս ասում է Ջօն-Բուլը, նա կը ցանկար անգլիացի դառնալ։ Նախանձենք նորա այս արտաքոյ կարգի առողջութեան կամ մանաւանդ հնդկաստանի թշուառ բնակիչներին, որոնք մի անասունի դեր են կատարում, որոնց արիւնն ու կեանքը անում են այնքան պահանջող, այնքան մեծածախ տիրոջ կազմուածքի մէջ։

ԸՆԴԴԻՄԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

—

Պ. Խմբագիր.

Զարմանքով կարդացի «Տարազ» շաբաթաթերթում տպագրուած մի քանի վիրաւորական տողեր յարգելի պ. պ. Հախումեանի, Թարխանեանի և Սարգարեանի անձնաւորութիւնների վերաբերմամբ կարդացի նոյնպէս պ. Հախումեանի նամակն «Արձագանքում», ուր դիմում է ինձ բացատրելու հանգամանքը, եղած ճշմարտութիւնը։

Սորանով ես պարտք եմ համարում խնդրել Ձեզ, մեծապատիւ պ. Խմբագիր, տեղ տալ Ձեր յարգելի «Արձագանքի»

մէջ հետևեալ գրութեանս, որպէս զի լուսաբանեմ այդ խնդիրները։

Մայիս ամսից սկսած ես անընդհատ բաղխեցի մի քանի հայ հարուստների դռները, որպէս զի չընդհատուի այս տարի հայ թատրոնի ընթացքը. բայց ափսոս որ բացի լիուլի խոստումներից, չկարողացայ ոչինչ ստանալ։

Յուսահատուած այդ խոստումներից ես հրաւիրեցի բոլոր դերասաններին և առաջարկեցի մի դերասանական ընկերութիւն կազմել և այդպիսով շարունակել հայ թատրոնը։

Ամենքը յօժարութիւն յայտնեցին, և որովհետև հարկաւոր էր մի ծրագիր կազմել, ես հրաւիրեցի պ. պ. Ջախումեանին և Սարգարեանին ինձ հետ միասին ձեռնարկել և հեղինակել այդ ծրագիրը, և այդ պարոններն ամենայն սիրով և ջերմեռանդութեամբ կատարեցին այդ հասարակական գործը և յաճախեցին մեր ժողովներին պ. պ. Թարխանեանի և Ճշմարիտեանի հետ միասին. Մենք ի հարկէ կարդալով այդ ծրագիրը դերասանների ժողովում բոլորեքեանքս չենք մանրակրկիտ քննադատութեան, այլ միայն բացատրում էինք ծրագրի մի քանի յօդուածները, որոնք ընդունվում էին անվիճելի բացի մի յօդուածից, որ վերաբերում էր բենէֆիսներին. Այդ յօդուածով ըստ կանոնադրութեան բոլորեքեանք ստանում են բենէֆիսի զուտ արդիւնքի կէսը, իսկ միւս կէսը բաժանվում է բոլորի մէջ և ընկերութեան իւրաքանչիւր անդամ ստանում է իւր բաժինը համեմատ իւր մարկաների. Այդ յօդուածը որ հիմնուած էր հաւասարութեան սկզբունքների վրայ, չընդունեցին պ. պ. Օբէլեանը և Տէր-Դաւթեանը, որոնք պահանջում էին որ լրիվն իրանց սեպհականութի մի մի բենէֆիս, իսկ մնացեալներն ստանան ըստ կանոնադրութեան, որ եթէ թարգմանենք սովորական լեզուի, կը նշանակէ ոչինչ չստանալ և օդով կերակրուել. Այստեղից պարզապէս հասկանալի է թէ ինչ հետևանք պիտի ունենար այդ ժողովը. Ես փակեցի ժողովը և յայտնեցի որ մինչև այդ անձնաւորութիւնները չեն համաձայնի կէս կէս բենէֆիսին, այլ ևս չենք շարունակելու ժողովները, որովհետև միւսները չեն համաձայնելու։

Մի քանի օր առաջ ինձ մօտ եկաւ պ. Աբէլեանը և հրաւիրեց գալ արքունական թատրոն, որտեղ պիտի կայանար ժողով և որտեղ ներկայ պիտի լինէր նաև իշ. Ն. Ամատունին. Այդ ժողովում լրիվն ընդունուեց այդ ծրագիրը միմիայն այն փոփոխութեամբ, որ ամենքը ստանում են մի մի բենէֆիս լրիվն հաւասարապէս... Թէ որքան օգուտ է այդ փոփոխութիւնը մի ընկերութեամբ, ի հարկէ կը տեսնենք։

Իսկ որ այդ ժողովին պ. սցենարիուս Սարգարեանը ոչ մի խօսք չէ արտասանել և չէ յայտնել իւր անհամաձայնութիւնը նշանակած ռոճիկին, ես և բոլոր ներկայ եղողները կը հաստատենք. Թէ ինչ կը նշանակէ սցենարիուս բեմի համար և թէ ինչ է արել նա հայոց բեմի համար իբրև սցենարիուս, այդ միայն կարող են հաստատել այն անձինք, որ մօտիկ են առհասարակ թատրոնին, սիրում են և գիտեն կուլիսից աչքի չընկնող աշխատանքը և նեղութիւնը։

Վահան Մամիկոնեան։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ.—«Berliner Boersen Courier»-ը հաղորդում է, որ ռուսաց ելևմտից նախարար Ս. Ի. Վիտտէն այդ լրագրի աշխատակցի հետ խօսակցութեան ժամանակ ի միջի այլոց ասել է, թէ «նիւթական կողմից ոչ մի առանձին նշանակութիւն չէ ունեցել այն հանգամանքը, որ գերմանական պետական բանկը իբր գրաւական վերցնելիք արժեթղթերի ցուցից դուրս է հանել ռուսական արժեթղթերը։

«Ռուսաց կառավարութիւնը երկար ժամանակ տատանվում էր նոյնպիսի միջոցներ ձեռք առնել և դեռ երկու տարի առաջ գերմանական թղթադրամն ընդունում էր մաքսային հարկի փոխարէն և նոյն իսկ այժմ պատրաստ է վերականգնել գերմանական թղթադրամի այդ առանձին արտօնութիւնը, եթէ միայն Գերմանիան համաձայնէ իր կողմից նոյնպէս վերականգնել status quo-ն։ Նա շատ ցանկանում է, որ Գերմանիայի և Ռուսաստանի տնտեսական յարաբերութիւնները նոյնքան մօտ լինին, որքան առաջ էին, որովհետև այդ է պահանջում երկու պետութիւնների շահը։ Ռուսաց կողմից այդ առթիւ ոչ մի արգելք և դժուարութիւն չի լինի, Ռուսաց քաղաքականութիւնն անպայման խաղաղասիրական է։ Ռուսաստանը ցանկանում է հաշտ ապրել ամենքի հետ և ամենքի համար։ Մեծ սխալ կը լինէր կարծել թէ Ռուսաստանը Ֆրանսիայի համար տրամադիր լինի խանգարել խաղաղութիւնը և կամ հեռակրել խաղաղութեան խանգարելու մտքին։ Եթէ Ֆրանսիան պատերազմ սկսէր կամ պատճառ դառնար պատերազմի, ի հարկէ Ռուսաստանը նորա կողմը չէր անցնի»։

ՖՐԱՆՍԻԱ.—Փարիզու կոմսի մահը ամենաչնչին շարժումն անգամ չէ առաջացնում Ֆրանսիայում։ Հասարակապետութիւնն այնքան ամուր հիմքեր է դրել Ֆրանսիայում, որ այնտեղ այդպիսի անձանց վրայ սովորել են նայել նոյն յարգանքով, ինչպէս որ նայում են ամեն մի պատմական հնութեանց վրայ։ Այդ բոլորը ի հարկէ չէ խանգարում Փարիզու կոմսին մեռնելուս իր «ժառանգին» որոշ պատուէրներ և կրտակներ թողնել ֆրանսիական գահի մասին։ Մինչև անգամ Օրլէանի դուքսը, որ մինչև այժմ ստորագրում էր իր տիտղոսը, այժմ իրեն ուղղակի թագաժառանգ համարելով ստորագրում է ալքայաբար միայն «Ֆիլիպպ»։ Փարիզու կոմսի մարմինն իր ննջարանումն է և վերմակի ներքևի կողմը, ոտերի վրայ, դրուած է ֆրանսիական ռազմանեան դրօշակը, որ կոմսն իր հետ առաւ Ֆրանսիայից իր արտաքսուելու օրը։

Հին միապետականներից մէկը գեներալ Շարետտ միապետական Gazette de France-ին հետևեալ հեռագիրն է ուղարկել.—«Իշխանը, որին մենք ողբում ենք, մեռաւ աքսորման մէջ, մեռաւ իբրև թագաւոր և արժանաւոր յաջորդ կոմս Շամբորիի։ Նա մեռաւ ինչպէս Ս. Լուդովիկոսը, նոյն հաւատքով և օտար հողի վրայ. նա ոչինչ չկարողացաւ անել, չնայելով այն տանջանքներին, որ նա կրեց ի սէր Ֆրանսիայի։ Ես արժանացել էի նրա բարեկամութեան և մի օր ձեզ կը պատմեմ թէ նա ինչեր է արել։ Եկէք, եթէ կարող էք, յարգանաց վերջին հարկը վճարել իշխանի գերեզմանին»։

«Figaro»-ն հաստատ աղբիւրներից իմացել է որ Օրլէանի դքսի տարեկան եկամուտն է 350,000 ֆրանկ։ Կոմսի մահուանից յետոյ կանխիկ դրամ է մնացել 45,000,000, որ պէտք է վեց ժառանգների մէջ բաժանուի։ Բացի դրանից նա թողել է ահագին կալուածներ։ Մի քանի լրագրների խօսքով կոմսի կարողութիւնը հասնում է 300,000,000 ֆրանկի։

ՉԻՆԱՍՏԱՆ. — Շանխայից Սան-Ֆրանցիսկօ հասած «Peru» նաւն այն լուրն է բերել որ պատերազմը կրկին անյաջող կերպարանք է ստացել չինացիների համար։ Գլխաւոր հրամանատար և փոխարքայ Լի-Հունգ-Չունգի դրութիւնը շատ խախուտ է։ Նրա ստորադրեալներն այլ ևս առաջուան պէս չեն վախենում նրանից և մինչև անգամ նրա կողմնակիցներն այլ ևս չեն հաւատում նրա քաղաքական տաղանդին։ Պեկինի լրագրները, որոնք մինչև այժմ չէին համարձակվում մի տող անգամ գրել փոխարքայի դէմ, այժմ խիստ յարձակողական յօդուածներ են գրում, յարձակվում են նրա դէմ և նրան միակ յանցաւորն են համարում չինաց անյաջողութիւնների մէջ։ —«Հաւհի» լրագիրը հաղորդում է որ մինչև անգամ առանձին յանձնաժողով է կազմած փոխարքայի գատի մասնելու համար։ Չինաստանի մէջ հետզհետէ զարգանում է եւրոպացոց դէմ ատելութիւնը. ատելութիւնն աճում է ոչ օրերով այլ ժամերով։ Նիւզուանում չինական իշխանութիւնն առաջարկել է եւրոպացիներին անմիջապէս դուրս գնալ, ասելով որ նրանց կայքի և կեանքի անվտանգութեան պատասխանատու չէ։

«ՄՇԱԿԻ»
ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ

Սեպտեմբերի 6 ին։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ.—Ներքին գործերի նախարարը գործերի կառավարութիւնը յանձնեց գեներալ-լէյտենանտ Շեբակոյին։

Առևտրական դատարանը վճռեց կայացրեց «Պէ-Լա-Փար» առևտրական տունը սնանկ հրատարակել։ Դատարանին յայտարարուել է թէ Փարիզից նամակ է ստացուած, որով «Պէ-Լա-Փար» ը մերժում է յանձնել առևտրական գրքերը. մերժելու պատճառը այն կեղծիքներն են, որոնք կատարուած են 100,000 րուբլիի վատնումն ծածկելու նպատակով։

ԲՈՒԴԱ-ՊԵՇՏ. — Նախահաշուի յանձնաժողովի անդամները ժողով կազմեցին արտաքին գործոց նախարարի կարծիքը լսելու արտաքին դրութեան մասին։ Կոմս Կալնոկի ասաց որ պատգամաւորներն արդէն գիտեն կայսեր խօսքերից որ Աւստրո-Հունգարիան բարեկամական յարաբերութիւններ ունի բոլոր պետութեանց հետ։ Եւրոպան հաշտուել է եռապետեան դաշնադրութեան մտքի հետ, նրանից այլ ևս չեն վախենում։ Ֆրանսիայի հետ յարաբերութիւններ շատ բաւարար են, ինչպէս այդ երևաց կայսերական զոյգին արած ընդունելութիւնից Բիվիէրում, Ռուսաստանի հետ յարաբերութիւնները բարեկամական են. առևտրական դաշնադրութիւնը լաւ ազդեցութիւն է անում քաղաքական յարաբերութիւնների վրայ։ Անհիմն է այն նախատինքը, թէ ինչու առևտրական դաշնադրութիւնը Գերմանիայի միջոցով է կապուել. Նախ պէտք էր համաձայնութիւն կայացնել Ռուսաստանի և Գերմանիայի մէջ։

Նախարարն ասաց, որ նա միշտ հոգս է տարել ներքին խաղաղութիւն պահպանել։ Կայսրը նոյնպէս ջերմ ցանկութիւն ունի որ ներքին խաղաղութիւնը վերականգնուի։

Խմբագիր-Հրատարակիչ՝
ԱՐԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ
ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
Բ. ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
(Կուկիա, Վորոնցովի արձանի հանդէպ)
Հիւանդներին ընդունում են ամեն օր, բացի կիւրակի օրերից.

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ՝

Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վերարուժութեան սիֆիլիսի և վեներական հիւանդութիւնների։

Կ. Մ. ՉԻԿՈՎԱՆԻ—9—10 ժ. աչքի և նեարդային հ.

Դ. Գ. ԲՈՒԴԿՈՎՍԿԻ—10—11 ժամը ներքին, երեխայոց և կանանց հ.

Կին-բժիշկ ՏՈՒՐԲՈՎԻՉ—11—12 ժ. կանանց հ.

Ի. Ֆ. ՊՐՈՏԱՍԵՎԻՉ—12—1 ժ. ականջի, կոկորդի, քթի և կրծքի հ.

Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ—1—$1^{1}/_{2}$ ներքին և երեխայոց հ.

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ՝

Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ—6—7 ժ. Սիֆիլիսի, մէզի ու սեռական օրգանների հ.

Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—7—$7^{1}/_{2}$ ժ.

Ե. Ի. ՖՐԱՆՑԻՈՒՍ—7—$7^{1}/_{2}$, ականջի, կոկորդի և քթի ու նեարդային հ. եր կուշաբթի, չորեքշաբթի և ուրբաթ։

Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ քիմի-խոշորացուցական հետազօտութիւն է անում մէզի, խխի, արեան, կաթի և այլն։

Վճար 50 կ.։ համալսորհրդի (կոնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։

Հիւանդանոցումը ընդունում են և ԳԻՇԵՐՕԹԻԿ ՀԻՒԱՆԴՆԵՐ.

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
Բժշկապետ Նաւասարդեան

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

(Մուխրանեան փ., տ. Կուզանեանի, № 15. հիմնել են Թիֆլիսի քաղաքացիները երեւեկ հիւանդների համար 1866 թ. ապրիլի 4-ի յիշատակին)։

Հիւանդների ընդունելութիւն ամեն օր, բացի կիրակի օրերից, ձմեռն առաւօտեան ժամը 9—1, ամառը (յունիսի, յուլիսի և օգոստոսին) առաւ. ժամը 8—12.

Վ. Մ. Արծրունի — ներքին, երեխանց և ջղային հիւ. ժամը $10^{1}/_{2}$—12 ամեն. օր։

Կ. Ա. Դեպպէ—ներքին և երեխանց, ժ. $10^{1}/_{2}$—12 ամեն օր։

Գ. Գ. Գասպարեանց—խիրուրգ. և մէզի անդ. ժ. 11—12 ամեն օր։

Կին-բժ. Մ. Ա. Խոջաբեկովա—կանանց ժ. 9—11 ամեն օր։

Ն. Գ. Կազանջեան — ներքին և երեխանց, ժամը 12—1 ամեն օր։

Ս. Ն. Լևին—խիրուրգ. և մէզի անդ. ժ. 11—12 ամեն օր։

Մ. Ա. Միրզոեան—ներքին և վեներական, ժ. 12—1 (երկ. չոր. և շաբ. օր.)։

Ա. Գ. Մադաթեան—ականջի, կոկորդի և քթի, ժ. 9—10 ամեն օր, բացի հինգշաբթի օրուանից։

Կին-բժ. Լ. Ե. Մամիկոնեանց—կանանց, ժամը 11—12 ամեն օր։

Ե. Ա. Ռոզմարին—ներքին, երեխանց և ատամի, ժամը 9—10 ամեն օր։

Մ. Ա. Ռեզցովըեր—ներքին և ջղային, ժամը 11—12 ամեն օր։

Գ. Ն. Սարգսեան—ներքին, մէզի անդ. և վեներական, ժամը 11—12 ամեն օր։

Գ. Ա. Թարխանեան — ներքին և խիրուրգ., ժ. 11—12 ամեն օր։

Կին-բժ. Ս. Ա. Ճմշկեան—աչքի և կանանց, ժամը 11—12 ամեն օր։

Ատամի. բժ. Ս. Օ. Օրբէլի—ատամներ, ժամը 10—11 ամեն օր։

Կոնսուլտացիոնը երեքշաբթի և ուրբաթ օրերը ժ. 12—1. Ծաղկի պատուաստումն—չորեքշաբթի և շաբաթ օրերը, ժամը 9—1։

ՀԱՒԼԱԲԱՐԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

(Կախեթինսկայա փ., տ. Տէրտէրեանի)

Մ. Ա. Գաւթարեան—ժամը 11—12 ամեն օր։

Կին-բժ. Մ. Ա. Խոջաբեկովա—կանանց, ժ. 11—12 երեքշաբթի և ուրբաթ օրերը։

ԽԱՐՓՈՒԽԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

(Բանիա փողոց, տ. Ընֆիաճեանի)

Գ. Բ. Տէր-Առաքելեան—ժամը 11—12 ամեն օր։

Կին-բժ. Մ. Ա. Խոջաբեկովա—կանանց, ժ. 11—1 երեքշաբթի և ուրբաթ օրերը։

Ծանօթութիւն.— Չքաւոր անձերին բժշկական խորհուրդ և դեղեր տրւում են ձրի։

Քաղաքային բուժարանի կառավարիչ՝—
Գ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

ՓՕՍՏԱՅԻՆ ԵՐԹԵՒԵԿՈՒԹԻՒՆԸ
ՎՐԱՑ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՎ

Թիֆլիզից՝ հինգ հոգու տեղ ունեցող կառքը ուղևորվում է առաւօտեան 7 ժամին, գիշերում է Մլէթի կայարանում, Վլադիկավկազ է հասնում հետևեալ օրը ժամը 7-ին երեկոյեան։

Հինգ հոգու տեղ ունեցող կառքը դարձեալ ուղևորվում է առաւօտեան 9 ժամին, գիշերում է Պասանաուր կայարանում, հասնում է Վլադիկավկազ հետևեալ օրը ժամը 9 և 50 րոպ.-ին երեկոյեան։

Վեց հոգու տեղ ունեցող հանրակառքը (օմնիբուս) ուղևորվում է կէսօրից յետոյ ժամը 3-ին և առանց գիշերելու տեղ է հասնում Վլադիկավկազ հետևեալ օրը ժամը 6 և 50 րոպէին երեկոյեան։

Վեց հոգու տեղ ունեցող հանրակառքը (օմնիբուս) դարձեալ ուղևորվում է ճաշից յետոյ 5 ժամին և առանց գիշերելու հասնում է Վլադիկավկազ հետևեալ օրը 6 ժամին 50 րոպ երեկոյեան։

Վլադիկավկազից՝ հինգ հոգու տեղ ունեցող կառքը ուղևորվում է առաւօտեան ժամը 7-ին, գիշերում է Մլէթի կայարանում, Թիֆլիզ է հասնում հետևեալ օրը ժամը 7-ին 25 րոպ. երեկոյեան։

Հինգ հոգու տեղ ունեցող կառքը դարձեալ ուղարկվում է առաւօտեան ժամը 9-ին, գիշերում է Գուդաուր կայարանում, հասնում է Թիֆլիզ հետևեալ օրը ժամը 9-ին երեկոյեան։

Վեց հոգու տեղ ունեցող հանրակառքը (օմնիբուս) ուղևորվում է կէսօրից յետոյ ժամը 3-ին և առանց գիշերելու հասնում է Թիֆլիզ հետևեալ օրը ժամի 6 ին և 40 րոպէին երեկոյեան։

Վեց հոգու տեղ ունեցող հանրակառքը (օմնիբուս) դարձեալ ուղևորվում է ճաշից յետոյ ժամը 5-ին և առանց գիշերելու հասնում է Թիֆլիզ հետևեալ օրը 8 ժամին 26 րոպէին երեկոյեան։

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

Մարդատար գնացքը Թիֆլիզից Բաթում դուրս է գնում առաւօտեան ժ. 9-ին 30 ր. և Բաթում հասնում է երեկոյեան ժ. 9-ին 45 ր.։

Փոստային գնացքը Թիֆլիզից Բագու դուրս է գնում ցերեկուայ ժ. 1-ին 10 ր. և հասնում է Բագու առաւօտեան 7 ժ. 30 ր.։

Փոստային գնացքը Թիֆլիզից Բաթում դուրս է գնում երեկոյեան ժ. 6-ին 50 ր. և Բաթում հասնում է առաւօտեան ժ. 8-ին 15 ր.։

Մարդատար գնացքը Բաթումից Թիֆլիզ դուրս է գալիս առաւօտեան ժ. 9-ին 40 ր. և Թիֆլիզ հասնում է երեկոյեան ժ. 9-ին 55 ր.։

Փոստային գնացքը Բաթումից Թիֆլիզ դուրս է գնում գիշերուայ ժ. 11-ին 20 ր. Թիֆլիզ է հասնում ցերեկուայ ժ. և 12-ին 25 ր.։

Փոստային գնացքը Բագուից Թիֆլիզ դուրս է գալիս գիշերուայ ժ. 11-ին 5 ր. և Թիֆլիզ հասնում է ցերեկուայ ժ. 5-ին 50 ր.։

Ամառուան գնացքը Թիֆլիզից Միխայլով դուրս է գնում ճաշից յետոյ 3 ժամին և հասնում է Միխայլովօ երեկոյեան 7 ժ. 15 ր.։

Միխայլովոյից Թիֆլիզ՝ դուրս է գալիս գիշերուայ 1 ժ. 30 րոպէին և հասնում է Թիֆլիզ առաւօտեան 8 ժ. 15 ր.։

Ապրանքա-մարդատար գնացքը Թիֆլիզից Գանձակ դուրս է գնում երեկոյեան 7 ժամին 27 ր., հասնում է Գանձակ 7 ժ. 35 ր. առաւօտեան։

Գանձակից Թիֆլիզ դուրս է գալիս երեկոյեան 6 ժ., հասնում առաւօտեան 7 ժ. 40 րոպէին։

ՌՈՒՍԱՑ ՇՈԳԵՆԱՒԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ամեն շաբաթ շոգենաւերի երթևեկութիւն Բաթումի, Օդեսայի եւ Կ. Պօլսի միջեւ։

Բաթումից դուրս է գնում.

Շաբաթ օրերը (լոյս կիրակի գիշերուայ 2 ժ.) շրջանառու ընթացքով բոլոր նաւահանգիստները։

Կիրակի օրերը, գիշերուայ ժամը $11^{1}/_{2}$-ին, խուճապ ընթացքով Նովոռոսիյսկի և Սևաստոպոլի վրայով։

Երեքշաբթի օրերը (լոյս չորեքշաբթի գիշերուայ ժամը 2-ին) շրջանառու ընթացքով բոլոր նաւահանգիստները։

Հինգշաբթի օրերը ցերեկուայ ժամը 12-ին ուղիղ ընթացքով Նովորոսիյսկի և Կերչի վրայով։

Կ. Պօլս երկու շաբաթը մէկ անգամ երեկոյեան ժամը 7-ին։

Բաթում է գալիս.

Ուրբաթ օրերը երեկոյեան, շրջանառու ընթացքով բոլոր նաւահանգիստների վրայով։

Ուրբաթ օրերը առաւօտեան, խուճապ ընթացքով Սևաստոպոլի վրայով։

Երկուշաբթի օրերը երեկոյեան շրջանառու ընթացքով բոլոր նաւահանգիստների վրայով։

Չորեքշաբթի օրերը առաւօտեան ուղիղ ընթացքով Նովորոսիյսկի և Կերչի վրայով։

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲԱՆՈՒՈՐՆԵՐ

Ամուսնացած, աշխատանքի ընդունակ զաւակներով, կարող են լաւ վ... և յարատև պարապմունք գտնել ԵՂԲ. ԳՕԼԴԼԻՒՍՏՆԵՐԻ Լուցկիների գործարանում։ Դիմել գործարանը, Վերայի եւ ...ւից Դիդուբէի հանդէպ, պ. կառավարչին։ (30—5)

РЕДАКЦІЕЙ „ВѢСТНИКА ИНОСТРАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ" ПРЕДПРИНЯ...
НОВОЕ ОБЩЕДОСТУПНОЕ ИЗДАНІЕ
СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ ИЗБРАННЫХЪ ИНОСТРАННЫХЪ ПИСАТЕЛЕЙ

Цѣль этого изданія дать возможность русской читающей публикѣ пріобрѣтать по не... вало удешевленной цѣнѣ сочиненія образцовыхъ иностранныхъ писателей, соб... ныя вмѣстѣ въ соотвѣтственномъ числѣ томовъ удобнаго формата, доброкачестве... внѣшности, въ безукоризненныхъ переводахъ, сдѣланныхъ впервые и заново.

Ежемѣсячно 15-го числа будутъ выпускаться по два тома сра... что составитъ ВЪ ГОДЪ 24 ТОМА

(не менѣе 480 листовъ или около 8,000 страницъ въ 8-ю долю.). Такимъ образомъ п... писчики на это изданіе постепенно, въ непродолжительномъ времени, могутъ соста... себѣ цѣлую библіотеку произведеній главныхъ и выдающихся корифеевъ всемір... литературы.

Въ настоящее время ОТКРЫТА ПОДПИСКА на:

1) СОБРАНІЕ СОЧЕНЕНІЙ АЛЬФОНСА ДОДЭ въ 12-ти томахъ

Цѣна за 12 томовъ только по подпискѣ 3 р. съ доставкой и пересылкой 4 р.

1-й томъ выйдетъ 15 октября 1894 г., остальн. 11 томовъ будутъ выпускаться 15 чис... каждаго слѣдующаго мѣсяца, а все изданіе окончится 15 сентября 1895 года.

2) СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ ТЕККЕРЕЯ въ 12-ти томахъ

Цѣна за 12 томовъ только по подпискѣ 3 р. съ доставкой и пересылкой 4 р.

1-й томъ выйдетъ 15 октября 1894 г., остальн. 11 томовъ будутъ выпускаться 15 чис... каждаго слѣдующаго мѣсяца, а все изданіе окончится 15 сентября 1895 года.

Подписывающіеся на оба изданія вмѣстѣ (цѣна 6 р., съ доставкой и пересылкой 8 р.) пользуются разсрочкой платежа: при подпискѣ вносится 3 р., 15 декабря 1894 года 3 р., а 2 р. за доставку и пересылку 15 марта 1895 года.

Гг. служащіе въ казенныхъ и частныхъ учрежденіяхъ пользуются разсрочкою, за ручательствомъ гг. казначеевъ.

ПОДПИСКА ПРИНИМАЕТСЯ

въ редакціи „Вѣстника Иностранной Литературы" С.-Петербургъ, Верейская у... (собств. д.) и въ конт. редакціи—Гостиный дв., Зеркальная л., 63, магаз. Пантелеева (прот. Пажескаго корпуса); въ Москвѣ—въ конторѣ Печковской, Петровскія лин...

Редакторъ Ѳ. И. Булгаковъ. Издатель Г. Ѳ. Пантелеевъ.

(8—3)

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ
ՍՏԱՆԻՍԼԱՎ ՇԱՐԱԽՉԻԱՆՈՎԻ
Articles de Paris et Nouveautées. Stanislav Charakchianoff
Maison fondée en 1870
(Դվորցովայա փողոց, շտաբի հանդէպը)

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՆՈՐԱՁԵՒ ԵՒ ԳԱԼԱՆՏԵՐԻԱՅԻ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐ.—

ԿՈՐՍԵՏՆԵՐ 2 ռ. 50 կ.-ից սկսած։ ԳԼԽԱՐԿՆԵՐ տղամարդկանց համար։ ԱՆՈՒՇԱՀՈՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ—անուշաբոյր օծանելիք՝ գլխաւոր գործարաններից։ Ձեռնոցներ, գուլպաներ, հովանոցներ, ծաղիկներ, հովհարներ, ալբոմներ, նեսեսէրներ, պորտ-մոնէ։ Բիւրեղեայ, յաղճապակեայ զարդարանքի իրեղէններ։ Ճքեղ իրեր ընծաների համար, խաղալիք և տիկնիկներ։

Օտարաքաղաքացոց պատուէրները կատարվում են ամենայն ճշգութեամբ։ (100—33)

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ
Օ. ՋԻԲԵՐՏԻ
(№ 7, Դվորցովայա փողոց, տ. Սարաջևի, № 7)
ՍՏԱՑՈՒԱԾ ԵՆ ՄԵԾ ՔԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ
ԻՍԿԱԿԱՆ ՃԱՊՈՆԱԿԱՆ ՉԵՆՔԻ ԻՐԵՂԷՆՆԵՐ
ԱԼԲՕՄՆԵՐ, ԻՐԵՂԷՆՆԵՐ ՓՂՈՍԿՐԻՑ, ԿԱՃՈՒՑ ԵՒ ՄԵԼԽԻՕՐԻՑ
(150—69)